

OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ANTARKTIDY

JAN ONDŘEJ

Antarktický kontinent zahrnuje oblast okolo jižního pólu o velikosti více než 14 miliónů čtverečních kilometrů. Uvádí se, že tvoří dvacet šest procent divoké přírody na světě a pokrývá jej devadesát procent veškerých ledovců na Zemi a obsahuje sedmdesát procent čerstvé vody na planetě¹⁾. Antarktida vedle samotného kontinentu zahrnuje dalších 36 miliónů čtverečních kilometrů oceánu. Je zde jen omezený život na zemi a vysoce produktivní mořský ekosystém, který zahrnuje několik druhů rostlin, omezený počet druhů mořských savců a ptáků, kteří byli schopni se adaptovat na drsné podmínky. Potravní řetězec je založen na krillu (angl. krill), jedná se o drobné mořské korýše, součást planktonu na kterých jsou ostatní zvířata závislá. Je to důležitá složka potravního řetězce mořského ekosystému. Antarktida je rozsáhlou ledovou pouští, takže život je koncentrován do několika pobřežních oáz. Nelídné klimatické podmínky a izolace regionu od jiných oceánů způsobují, že antarktický ekosystém je křehký a unikátní²⁾. Antarktida sehrává důležitou roli rovněž pro udržování klimatické rovnováhy. Antarktický systém – země, oceán, atmosféra – jsou přirozenou chladnicí teplotního systému na zemi. Je tak ovlivňována průměrná teplota na Zemi³⁾. Antarktida je také unikátní laboratoří pro studium globálních procesů. Poskytuje informace o koncentraci skleníkových plynů a o teplotě atmosféry před mnoha tisíci roky⁴⁾.

Pojem *životní prostředí* (angl. environment) je často používán v souvislosti s Antarktidou. V žádném z antarktických instrumentů smluvních i jiných však není vymezen. Dá se však konstatovat že životní prostředí Antarktidy zahrnuje pozemní a mořské prostředí Antarktidy, dále zahrnuje také kvalitu vzduchu a vody a ochranu různých druhů flóry a fauny. Antarktida je vzájemně závislým a propojeným ekosystémem.

1) Srov. *Sands, P.*, Principles of International Environmental Law I, Manchester University Press, Manchester and New York 1994, s. 520.

2) Srov. *Cousteau, J.-Y. and Charrier, B.*, Introduction: The Antarctic a Challenge to Global Environmental Policy in: *Verhoeven, J., Sands, P., Bruce, M.*, The Antarctic Environment and International Law, Graham and Trotman / Martinus Nijhoff, London, Dordrecht, Boston, 1992, s. 6.

3) Srov. *Cousteau, J.-Y. and Charrier, B.*, op. cit. 2, tamtéž.

4) Srov. *Sands, P.*, op. cit. 1, tamtéž.

Lidská činnost v Antarktidě se v současnosti omezuje na vědecký výzkum (angl. scientific research), rybolov, turistiku a námořní a leteckou dopravu. Rozvoj veškeré lidské činnosti v Antarktidě zvyšuje, jak konstatuje J. Cousteau a B. Charrier, místní znečištění a způsobuje degradaci lokalit a narušení populace zvířat. Může rovněž dojít k narušení prostředí odpadními látkami. Jako příklad lze uvést ropnou skvrnu způsobenou potopením argentinské loď Bahia Paraiso v roce 1989⁵⁾. Zamoreni ropou při haváriích lodí způsobuje následky, které přetrvávají po dlouhou dobu a velmi negativně působí na životní prostředí. Rovněž činnost vědeckých stanic způsobuje určité znečištění a škodlivé účinky má i turistika.

K negativnímu ovlivňování životního prostředí může docházet různým způsobem, vedle výše zmíněného *znečišťování* také *neracionálním hospodařením přírodními zdroji* nebo *jiným poškozováním*⁶⁾. Požadavek racionálního hospodaření s přírodními zdroji se týká *ochrany živých zdrojů*. V této souvislosti vyvstává otázka do jaké míry dovolit či zakázat rybolov nebo lov zvěře. Vedle živých zdrojů Antarktidy je jedním z nejsložitějších problémů otázka *využívání nerostných zdrojů* tohoto kontinentu. „Byly zjištěny velké zásoby železné rudy, zlata, cínu, olova, mědi, stříbra, síry, nafty⁷⁾.“ Těžba těchto surovin by mohla mít značné důsledky pro životní prostředí Antarktidy. Mimo jiné např. drsné klimatické podmínky na tomto kontinentě by mohly zapříčinit poškození průmyslových zařízení a vyvolat tak neodvratitelné důsledky pro antarktický ekosystém⁸⁾. Případná těžba nerostných zdrojů může vést k narušení prostředí Antarktidy, což může mít důsledky pro životní prostředí na celé planetě.

Nezbytnost zvýšené ochrany Antarktidy je zřejmá. Již dnes je značným nebezpečím pro celou planetu tání antarktických ledovců, které může negativně ovlivnit výskyt planktonu, který je základní součástí mořského potravinového řetězce. Hrozba tajících ledovců, ale ohrožuje i pevninu. Ekologický program OSN (UNEP) varoval, že rostoucí globální teploty např. způsobí, že horská jezera v Nepálu a Bhútanu se vylíjí z břehů⁹⁾.

Předpokladem pro zachování životního prostředí Antarktidy je vytvoření určitého normativního právního základu. Základem pro mezinárodněprávní úpravu Antarktidy je Smlouva o Antarktidě¹⁰⁾ z roku 1959. Do jejího uzavření nebyla přijata žádná speciální mezinárodní smlouva, která by se týkala Antarktidy. Rovněž se neustálila žádná obyčejová pravidla. Existovaly však některé mezinárodní smlouvy, které se dílčím způsobem dotýkaly oblasti Antarktidy a zejména moří okolo ní. Jednalo se např. o Mezinárodní úmluvu pro regulaci lovu velryb z roku 1946.

⁵⁾ Srov. Cousteau, J.-Y. and Charrier, B., op. cit. 2, tamtéž.

⁶⁾ Srov. Ondřej, J., Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. století, AUC Iuridica 3–4/1998, Univerzita Karlova, Praha 1999, s. 74.

⁷⁾ Srov. Mencer, G., Mezinárodní právní režim Antarktidy, nakl. Československé akademie věd, Praha 1963, s. 15.

⁸⁾ Srov. Cousteau, J.-Y. and Charrier, B., op. cit. 2, s. 7.

⁹⁾ Srov. Právo z 23. května 2002.

¹⁰⁾ Srov. Český text Smlouvy o Antarktidě in: č. 70/1962 Sb.

Smlouva o Antarktadě platí pro oblast na jih od 60. stupně jižní šířky včetně plovcích ledovců. Vztahuje se i na ostrovy a souostroví v této oblasti, např. jižní Orkneje nebo jižní Shetlandy. Smlouva se však nedotýká výkonu práv, které vyplývají z mezinárodního práva o volném moři (čl. VI). Znamená to, že státy mají v této oblasti právo využívat svobody volného moře (plavba, rybolov apod.)¹¹⁾. Tím je vymezena oblast působnosti Smlouvy.

Smlouva byla uzavřena na dobu neurčitou, po uplynutí třiceti let této Smlouvy v platnost (vstoupila v platnost v roce 1961) však může některá ze smluvní stran, jejichž zástupci mají právo účastnit se konferencí předvídaných v čl. IX, požádat vládu u níž je Smlouva uložena svolat konferenci všech smluvních stran, která bude jednat o tom, jak je Smlouva prováděna (čl. XII odst. 2a).

Význam Smlouvy spočívá mimo jiné v tom, že „zmrazila“ nároky sedmi¹²⁾ států, které byly vůči Antarktadě od počátku 20. století uplatňovány. Tyto nároky znamenaly nebezpečí rozdělení Antarktady, navíc se vzájemně překrývaly a bylo zde nebezpečí vzniku konfliktů mezi státy. Po dobu platnosti Smlouvy *nemohou být uplatněny stávající nároky a ani nemohou být vzneseny žádné nové nároky* (čl. IV odst. 2). Bylo tím tak překonáno nebezpečí hrozících mezinárodních konfliktů a zejména vytvořen předpoklad pro potřebu intenzivního výzkumu Antarktady. Smlouva v tomto smyslu zajišťuje „svobodný vědecký výzkum v Antarktadě a spolupráci v tomto směru ...“ (čl. II). Všechny státy mají tak právo provádět vědecký výzkum v Antarktadě.

Důležitým ustanovením pro využívání Antarktady je požadavek, aby sloužila výhradně mírovým účelům a zákaz jakýchkoli opatření vojenského charakteru (čl. I). Pokud jde o způsoby dovoleného využívání, s výjimkou vědeckého výzkumu, Smlouva neupravuje otázku průzkumu a těžby nerostných zdrojů ani využívání živých zdrojů Antarktady. Rovněž neobsahuje výslovná ustanovení o ochraně životního prostředí Antarktady, slovo životní prostředí (angl. environment) není zmíněno¹³⁾ v této Smlouvě. Důvodem je podle S. K. N. Blaye¹⁴⁾ ta skutečnost, že v době přijetí Smlouvy o Antarktadě ochrana životního prostředí nepatřila mezi tak významné otázky mezinárodní agendy. Z hlediska ochrany prostředí Antarktady je však významný čl. V Smlouvy, který zakazuje jakékoli jaderné výbuchy v Antarktadě, tj. i pro mírové účely, jakož i zneškodňování radioaktivního odpadového materiálu v této oblasti.

Právní režim Antarktady v současnosti nevytváří pouze Smlouva o Antarktadě, nýbrž činnost v Antarktadě je regulována souborem norem, které vytvářejí *antarktický smluvní systém*. Tento systém je definován v jedné z pozdějších smluv, která je jeho součástí Protokolu o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktadě z roku 1991¹⁵⁾.

¹¹⁾ Srov. Ondřej, J., Právo mezinárodních prostorů, Univerzita Karlova, Právnická fakulta – ediční středisko, 2. rozšířené a doplněné vydání, Praha 2002, s. 15.

¹²⁾ Jednalo se o Francii, Velkou Británii, Norsko, Argentinu, Chile, Austrálii, Nový Zéland.

¹³⁾ Srov. Van der Essen, Welcome in: Verhoen, J., Sands, P., Bruce, M., op. cit. 2, s. 1.

¹⁴⁾ Srov. Blay, S. K. N., New Trends in the Protection of the Antarctic Environment: the 1991 Madrid Protocol, American Journal of International Law, vol. 86, No. 2, 1992, s. 379.

¹⁵⁾ Srov. Text Protokolu in : Watts, A., International Law and the Antarctic Treaty System, Grotius Publications Limited, Cambridge 1992, s. 404 a násl.

Podle čl. 1 písm. e) Protokolu z roku 1991 je systém tvořen a) Smlouvou o Antarktidě, b) opatřeními učiněnými podle Smlouvy o Antarktidě, c) přidruženými mezinárodními instrumenty, kterými jsou v současnosti další čtyři smlouvy. Jedná se o Úmluvu o zachování antarktických tuleňů z roku 1972, Úmluvu o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy z roku 1980, Úmluvu o úpravě činností týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy z roku 1988 a o Protokol o životním prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě z roku 1991 a dále se jedná o opatření učiněná podle těchto instrumentů. Z hlediska ochrany *životního prostředí Antarktidy jsou právně relevantní všechny čtyři výše uvedené smlouvy.*

Antarktidy se dotýkají také další smlouvy, které nepatří do systému Smlouvy o Antarktidě. V Příloze II k Protokolu o ochraně životního prostředí Antarktidy z roku 1991 je výslovně uvedena Mezinárodní úmluva pro regulaci lovu velryb (čl. 7). Rovněž několik dalších smluv jako Úmluva OSN o mořském právu z roku 1982, smlouvy které se týkají ochrany mořského prostředí a také Basilejská úmluva o nakládání s nebezpečnými odpady z roku 1989 jsou aplikovatelné na antarktickou oblast¹⁶⁾.

Opatření učiněná podle Smlouvy o Antarktidě jsou přijímána na *konzultativních schůzkách* Smlouvy o Antarktidě. Daných schůzek se mohou zúčastnit pouze státy, které patří do první a druhé skupiny smluvních států Smlouvy o Antarktidě. První skupinu tvoří dvanáct původních smluvních států, které jsou uvedeny v preambuli Smlouvy (čl. IX odst. 1). Druhou kategorií představují státy, které projevují svůj zájem o Antarktidu tím, že tam vyvíjí podstatnou vědeckou nebo výzkumnou činnost, jako je vybudování vědecké stanice nebo vyslání vědecké expedice (čl. IX odst. 2). V současnosti se jedná o dalších třináct států. Vedle těchto dvou kategorií jsou smluvní stranou další státy, celkem čtrnáct, které tvoří třetí skupinu smluvních států. Tato třetí skupina má omezená práva v tom smyslu, že nemá právo účastnit se konzultativních schůzek a mít vliv na další rozvoj antarktického smluvního systému.

Smlouva o Antarktidě počítá s konáním *konzultací* smluvních států první a druhé skupiny. Smyslem těchto konzultací, které jsou od jejich prvního konání v roce 1961 označeny jako Konzultativní schůzky je činit *doporučení* (angl. recommendation) smluvním státům, která by přispěla k uskutečnění zásad a cílů této Smlouvy (čl. IX odst. 1). Tato opatření vstoupí v platnost po schválení všemi smluvními stranami, jejichž zástupci měli právo účastnit se Konzultativních schůzek (čl. IX odst. 4). Vzniká otázka právní závaznosti těchto opatření. A. Watts¹⁷⁾ konstatuje, že výraz vstoupit v platnost (angl. become effective) není synonymem pro právní závaznost, i když tento význam není vyloučen. Určitý postup jak vykládat význam přijatých doporučení je vyjádřen v Doporučení XV–1. Pro právní povahu závazků v existujících opatřeních je nezbytná jejich větší přesnost (angl. to state those obligations with greater precision) a důležitá je také forma těchto opatření. Jako příklad je možné uvést Dohodnutá opatření pro zachování antarktické flóry a fauny z roku 1964. Z hlediska formy jsou tato Dohodnutá opatření spíše smlouvou, jejich ustanovení jsou obsažena

¹⁶⁾ Srov. Sands, P., op. cit. 1, s. 521.

¹⁷⁾ Srov. Watts, A., op. cit 15, s. 25.

v řadě článků a jejich jazyk je spíše závazkem než doporučením. (A. Watts, s. 28.) Také obsahují formální ustanovení, pro schválení stranami Konzultativních schůzek a pro přijetí *jakýmkoli jinými stranami* Smlouvy o Antarktidě, tj. nejenom těch, které se zúčastní Konzultativních schůzek (podrobněji o těchto Dohodnutých opatřeních níže).

A. OCHRANA ŽIVÝCH ZDROJŮ ANTARKTIDY

Mezi opatřeními zmíněnými ve Smlouvě o Antarktidě jsou výslovně uvedena opatření o *ochraně a uchování živých zdrojů v Antarktidě* (čl. IX odst. 1, písm. f). Je zde zmínka jen o živých zdrojích Antarktidy. Navzdory této omezené formulaci, je třeba dané ustanovení interpretovat široce, jak soudí S. K. N. Blay¹⁸⁾. Existuje podle jeho názoru spojení mezi živými zdroji Antarktidy a fyzikálním prostředím ve kterém žijí. V tomto smyslu dává čl. IX odst. 1, písm. f smluvním stranám *základ pro rozvoj nařízení týkajících se ochrany životního prostředí Antarktidy*¹⁹⁾.

Pokud jde o výčet opatření uvedených v čl. IX Smlouvy o Antarktidě, konstatuje A. Watts²⁰⁾, že se jedná pouze o příkladný výčet opatření. Většina z přibližně dvou set doporučení (více než 50 procent) přijatých na Konzultativních schůzkách se týká právě ochrany životního prostředí Antarktidy.

Na Konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě jsou řešeny různé otázky, které se týkají ochrany životního prostředí této oblasti. Mezi otázkami, které jsou zde řešeny patří *ochrana živých zdrojů Antarktidy*, problematika *nerostných zdrojů*, činnost *antarktických stanic z hlediska ochrany prostředí*, zabývají se také *znečištěním, které je způsobeno ropou*, otázkou dopadů *turistiky* na prostředí Antarktidy.

Jedno z prvních a nejdůležitějších doporučení, které se týká *živých zdrojů* Antarktidy je doporučení III–8 přijaté v roce 1964. Jeho přílohou jsou *Dohodnutá opatření pro zachování antarktické flóry a fauny*²¹⁾. Tato Opatření rozvíjejí Obecná pravidla pro zachování živých zdrojů I–8, která byla přijata na první Konzultativní schůzce v roce 1961 a na ně navazovalo Doporučení II–2 o Zachování antarktické flóry a fauny z druhé Konzultativní schůzky.

Dohodnutá opatření z roku 1964 se vztahují na stejnou oblast jako Smlouva o Antarktidě, tj. na antarktický kontinent včetně ostrovů a plovoucích ledovců na jih od 60. stupně jižní šířky (čl. I odst. 1). Nemají však vliv na práva nebo na výkon práv jakéhokoli státu s ohledem *na volné moře* uvnitř oblasti působnosti Smlouvy (čl. II odst. 2). Nevztahují se na *lov a rybolov* v přilehlých mořích²²⁾. Na této Konzultativní schůzce však bylo rovněž přijato Doporučení III–11, které se týká dobro-

¹⁸⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, tamtéž.

¹⁹⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, tamtéž.

²⁰⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 256.

²¹⁾ Srov. Handbook of the Antarctic Treaty System, part 1, fifth edition, Cambridge 1987, s. 2103 a násl.

²²⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 380.

volné regulace mořského lovu tuleňů a odchytu zvěře na plouvoucích ledovcích jižně od 60. stupně jižní šířky²³⁾.

Výjimkou, kdyby daná Opatření *nebyla aplikována* je případ *krajního ohrožení* (angl. extreme emergency), které představuje možnou ztrátu lidského života nebo ohrožení bezpečnosti lodí nebo letadel (čl V).

Dohodnuté Opatření je založeno na *zákazu lovu* zvěře v dané oblasti. Každá zúčastněná vláda zakáže v této oblasti zabítí, poranění, chycení nebo napadnutí původního savce nebo ptáka nebo jakýkoli pokus takového jednání s výjimkou povolených případů (čl. VI odst. 1). Taková povolení mohou být vydána *pouze pro účely* obsažené v čl. VI odst. 2 Dohodnutých opatření. Jedná se o poskytnutí *potravy* nezbytné pro lidi a psi v omezeném množství a v souladu s cíli a zásadami Dohodnutých opatření. Dalším důvodem jsou *vědecká studia* nebo jako *výstavní kusy* pro muzea, zoologické zahrady nebo pro využití ve vzdělávacích nebo kulturních zařízeních.

Dalším krokem k ochraně původních savců a ptáků je vymezení kategorie „zvláště chráněných druhů“, které jsou vymezeny v příloze A, které požívají zvláštní ochrany zúčastněných států (čl. VI odst. 5).

Pro ochranu původních savců a ptáků je rovněž důležitý závazek, aby zúčastněné státy přijaly příslušná opatření k minimalizaci *škodlivého zasahování* (angl. harmful interference) do normálních životních podmínek původních savců nebo ptáků s výjimkami stanovenými v čl. VI. Za škodlivé zasahování je považováno volné pobíhání psů, létání vrtulníků, letadel nebo motorových vozidel takovým způsobem, že ruší ptáky nebo tuleň. Tyto prostředky se nesmí přiblížit do vzdálenosti menší než 200 metrů. Dalším případem zakázaného zasahování je použití výbušnin v blízkosti ptáků a tuleňů nebo použití ručních střelných zbraní v jejich blízkosti (např. v menší vzdálenosti než 300 metrů) a jakékoli rušení pěšími osobami ptáků a kolonií tuleňů během období plození (čl. VII odst. 2). Jsou však dovoleny určité *výjimky* z výše uvedených zákazů z důvodu *založení, zásobování a fungování stanic*. Musí se však jednat o činnost minimálního nezbytného rozsahu při které není dovoleno volné pobíhání psů a použití ručních střelných zbraní.

Pro zabránění *škodlivého zasahování* má každý zúčastněný stát rovněž přijmout všechny rozumné kroky k tomu, aby zmírnil znečištění (angl. alleviation of pollution) vod přilehlých k pobřeží a ledovcovým šelfům (čl. VII odst. 3). Dané ustanovení rozvinulo úpravu obsaženou v Doporučení I–3, které se pouze zmiňovalo o vypouštění nafty z lodí způsobem škodlivým pro zvířata a rostliny, kterých je v Antarktidě nedostatek. Nedostatkem však bylo, že Doporučení se nevztahovalo na likvidaci odpadu (angl. waste disposal) z vědeckých stanic²⁴⁾.

Zájem na ochraně prostředí Antarktidy je vyjádřen i tím, že jsou vytvářeny *zvláště chráněné oblasti* (angl. Specially protected Areas). Celkem bylo vytvořeno 24 chráněných oblastí. Smyslem těchto oblastí je zachování jedinečného ekologického systému (čl. VIII odst. 1). V těchto oblastech je dovolena pouze taková vědecká činnost, která nemůže být prováděna jinde. Toto jednání však nesmí ohrozit přirozený

²³⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 380.

²⁴⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 380.

ekologický systém existující v dané oblasti (čl. VIII odst. 4). Zúčastněné státy musí v těchto chráněných oblastech *zakázat sběr jakýchkoli původních rostlin*, ovšem s dovozenými výjimkami. Je rovněž *zakázáno používání jakýchkoli vozidel* a státy rovněž musí *zakázat vstup svých příslušníků s výjimkou dovolené vědecké činnosti* (čl. VIII odst. 2).

Zvláštní chráněné oblasti vytvořené podle Dohodnutých opatření z roku 1964 jsou oblasti *zvláštního biologického zájmu*. Místa, která nemají povahu míst biologického zájmu nemohou být určena jako zvláštní chráněné oblasti. Zvláště se to týká *míst vědeckého výzkumu*, která nemohou být *prohlášena* za zvláštní chráněné oblasti.

Vědecký výzkum by mohl být ohrožen náhodnými nebo záměrnými zásahy. Státy Konzultativních schůzek si toto nebezpečí uvědomovaly a na sedmé Konzultativní schůzce bylo přijato doporučení VII-3 podle kterého měl být posouzen návrh na vytvoření *míst zvláštního vědeckého zájmu*. Na osmé Konzultativní schůzce v roce 1975 bylo přijato doporučení VIII-3 o *místech zvláštního vědeckého zájmu*. Tato místa by byla vytvořena pouze tehdy, kdy existuje *prokazatelné riziko zásahů*, které by mohly ohrozit vědecký výzkum (odst. 1a i). Dalším důvodem je, že se jedná o oblasti výjimečného vědeckého zájmu a vyžaduje proto dlouhodobou ochranu před škodlivým zasahováním (odst. 1a ii).

Návrhy na určení míst jako míst zvláštního vědeckého zájmu musí být doplněny plány správy, které by měly obsahovat určité údaje týkající se těchto míst. Plány popisují daná místa a vymezují jejich hranice. Obsahují také důvody pro vymezení těchto míst. Stručný popis vědecké činnosti, která je prováděná nebo plánovaná. Obsahují také navrhovaná místa vstupu, cesty pro pěší a vozidla.

Na rozdíl od *zvláštních chráněných oblastí*, které vylučují všechny návštěvníky v maximálně rozumném rozsahu mohou tyto plány dovolit určitý přístup do daných míst, pokud nebudou zasahovat do vědeckého výzkumu.

Původně bylo na osmé Konzultativní schůzce v roce 1975 určeno 7 míst zvláštního vědeckého zájmu. Do devatenácté Konzultativní schůzky v roce 1995 bylo vymezeno celkem 34 míst zvláštního vědeckého zájmu.

Na Konzultativních schůzkách byly vymezeny rovněž další oblasti zvláštní ochrany. V roce 1989 bylo přijato doporučení XV-10 o určení *speciálně vymezených oblastí*. Jsou stanoveny pro oblasti výjimečného geologického, glaciologického, geomorfologického a dalšího zájmu.

Dohodnutá opatření z roku 1964 dále také *zakazují vnášet*, do oblasti na které se vztahuje Smlouva o Antarktidě *jakékoli druhy zvířat nebo rostlin*, které zde nejsou původní (čl. IX, angl. not indigenous). Jsou však stanoveny určité výjimky, které se týkají tažných psů, domácích zvířat a rostlin a laboratorních zvířat a rostlin. Psi však musí být očkováni proti různým nemocem před vstupem do Antarktidy.

Flóra a fauna antarktického kontinentu je poměrně přísně chráněna, což je vyjádřeno již v preambuli Dohodnutých opatření ve které je oblast Smlouvy o Antarktidě prohlášena za „Zvláště zachovávanou oblast“ (angl. Special Conservation Area). S. K. N. Blay²⁵⁾ to považuje za nejvýznamnější aspekt Dohodnutého opatření.

²⁵⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 379.

Poněkud odlišná je situace v případě *antarktických moří*. Lov a rybolov zde není výslovně zakázán, je pouze regulován různými mezinárodními smlouvami.

V oblasti Antarktidy a jejích moří vyvstává otázka lovu *antarktických tuleňů*. Lov tuleňů v antarktických vodách má dlouhou historii a některé druhy byly vyhubeny rozsáhlým komerčním lovem na počátku 19. století²⁶⁾. První mezinárodně dohodnuté kroky týkající se antarktických tuleňů byly učiněny až přijetím *Dohodnutých opatření pro ochranu antarktické fauny a flóry*. Tuleň rounatý a Rossův tuleň byly určeny za zvlášť chráněné druhy (čl. VI odst. 5 a Annex A). Zejména byla nutná ochrana tuleňů, kteří spíše osidlují plovoucí ledovce než omezené pevninské oblasti. V roce 1964 zkušební komise pro lov tuleňů demonstrovala možnou hrozbu komerční exploatace tuleňů na volném moři²⁷⁾. Tato hrozba byla mimo ochranný rozsah *Dohodnutých opatření*, která se ve vztahu k tuleňům týkala hlavně jejich ochrany v kontinentální Antarktidě nebo na antarktických ostrovech nebo přinejmenším v blízkosti břehu a která se výslovně nedotýkala nebo neměla vliv na práva a výkon práv jiných států podle mezinárodního práva pokud jde o volné moře na jih od 60. stupně jižní šířky²⁸⁾.

Z tohoto důvodu smluvní státy Smlouvy o Antarktidě hledaly řešení této situace v podobě mezinárodní smlouvy. V roce 1972 byla uzavřena *Úmluva o zachování antarktických tuleňů*²⁹⁾. Úmluva je výrazem spolupráce států Smlouvy o Antarktidě a vstoupila v platnost v roce 1978.

Úmluva se vztahuje *na moře* na jih od 60. stupně jižní šířky (čl. 1 odst. 1). Na tuleňe na pevnině se vztahují Dohodnutá opatření z roku 1964. Úmluva se vztahuje na šest druhů tuleňů specifikovaných v čl. 1 odst. 2. Smluvní státy se v čl. 2 dohodly, že tyto druhy nebudou loveny jejich příslušníky nebo loděmi pod jejich vlajkou, *s výjimkou případů*, kdy je to v souladu s Úmluvou. V této souvislosti se smluvní státy zavázaly v čl. 2 odst. 2, že přijmou pro své příslušníky a lodě plující pod jejich vlajkou *zákony, nařízení a jiná opatření*, která jsou nezbytná pro provádění Úmluvy.

Smluvní státy se podle čl. 3 Úmluvy zavazují přijmout čas od času opatření s ohledem na zachování, vědecká studia a racionální a humánní využívání těchto zdrojů. Tato opatření se mimo jiného mají týkat *dovoleného lovu* chráněných a nechráněných druhů, omezení týkajících se pohlaví, velikosti nebo věku každého druhu, lovné sezóny apod.

Počet *dovoleného úlovku* za rok je uveden v Příloze k Úmluvě. Jedná se o 175 tisíc Crabeaterských tuleňů, 12 tisíc leopardích tuleňů a 5 tisíc Weddelových tuleňů. Na druhé straně je *výslovně zakázán lov* rypouše sloního, rypouše rounatého a Rossova tuleně. V Příloze je stanovena také lovná sezóna od 1. září do konce února a naopak je zakázáno lovit mezi 1. březnem a 31. srpnem.

Mimo případy stanovené Úmluvou může smluvní stát *dovolit lov* omezeného počtu tuleňů v případech, kdy se jedná o potravu nutnou pro osoby nebo psy, pro

²⁶⁾ Srov. Ondřej, J., op. cit. 11, s. 87.

²⁷⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 212.

²⁸⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 212.

²⁹⁾ Srov. Text Úmluvy in: Handbook of the Antarctic Treaty System, part 2, fifth edition, Cambridge 1987.

vědecký výzkum nebo jako výstavní exponáty pro muzea nebo vzdělávací a kulturní instituce (čl. 4).

Ochrany *mořských živých zdrojů Antarktidy* se týká *Úmluva o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy*³⁰⁾ z roku 1980. Její přípravy se zúčastnilo 15 států, včetně všech původních stran Smlouvy o Antarktidě. Souvislost se Smlouvou o Antarktidě je vyjádřena již v *preambuli* ve které je zdůrazněna primární odpovědnost konzultativních stran Smlouvy o Antarktidě, zejména podle č. IX odst 1, písm. f Smlouvy o Antarktidě (opatření o uchování a ochraně živých zdrojů v Antarktidě). Rovněž je v *preambuli* zmíněno doporučení IX-2 Konzultativní schůzky Smlouvy o Antarktidě, které vedlo k vytvoření této Úmluvy.

Úmluva vstoupila v platnost v roce 1982, je otevřená pro přístup všech států, které se zajímají o *výzkumnou* (angl. research) nebo *lovnou* (angl. harvesting) činnost ve vztahu k mořským živým zdrojům Antarktidy na které se aplikuje (čl. XXIX odst. 1).

Úmluva se vztahuje na *mořské živé zdroje* (angl. marine living resources) Antarktidy v oblasti na jih od 60. stupně jižní šířky, které formují část antarktického mořského ekosystému (čl. I odst. 1). Tímto *ekosystémem* se má na mysli komplex vztahů antarktických živých zdrojů navzájem a jejich vztah s fyzikálním prostředím (čl. I odst. 3). Úmluva se tedy *nepoužije na danou oblast jako takovou, nýbrž pouze na mořský život v oblasti*.

Antarktickými mořskými živými zdroji jsou míněny populace ploutvonožců (angl. fin fish), měkkýšů a koryšů a všechny další druhy žijících organismů včetně ptáků (čl. I odst. 2). S. K. N. Blay³¹⁾ považuje za diskutabilní zda žijící zdroje zahrnují také tuleně a velryby. Úmluva však výslovně stanoví, že její ustanovení *nederogují* práva a závazky smluvních stran podle Mezinárodní úmluvy pro úpravu lovu velryb a Úmluvu pro zachování antarktických tuleňů (čl. VI). Znamená to, že pokud tyto Úmluvy připouštějí rybolov, je dovolen.

Mezinárodní úmluva pro úpravu lovu velryb byla uzavřena v roce 1946 a dále je čas od času doplňována. Na základě této Úmluvy byla vytvořena Mezinárodní velrybářská komise (angl. International Whaling Commission), která se schází každoročně a stanoví kvóty pro lov, metody lovu, chráněné druhy apod. V důsledku podstatného snížení počtu velryb (v roce 1960/1961 bylo zabito 64 000 velryb) zaujala konzervacionistický přístup³²⁾ a rovněž pod tlakem protestů veřejnosti stanovila *moratorium* na veškerý lov velryb od roku 1986. Proti tomu však vznesly námitky Japonsko, Norsko a SSSR, tři hlavní velrybářské mocnosti. Následně však tyto státy oznámily, že nebudou provádět komerční lov velryb po roce 1988³³⁾. Moratorium bylo Mezinárodní velrybářskou komisí revidováno v roce 1990. Otázkou je komerční lov velryb v jižním oceánu, kde se *nachází 80 procent zbylých velryb*

³⁰⁾ Srov. Text Úmluvy in: op. cit. 29.

³¹⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 381.

³²⁾ Srov. Jančářová, I., Mezinárodní smlouvy na ochranu životního prostředí – vybrané otázky, Masarykova Univerzita, Brno 1997, s. 70–71.

³³⁾ Srov. Churchill, R. R., Lowe, A. V., The Law of the Sea, third edition, Manchester University Press, Manchester 1999, s. 317.

a který byl v roce 1994 prohlášen Mezinárodní velrybářskou komisí za útočiště velryb. Proti tomuto rozhodnutí vzneslo námitku Japonsko³⁴.

Rozpory mezi zastánci a odpůrci lovu velryb nadále trvají. V květnu 2002³⁵) se pokusilo Japonsko přesvědčit Mezinárodní velrybářskou komisi, aby obnovila lov velryb. Pomoci mu k tomu mělo i obnovení *členství* Islandu v této Komisi, které však bylo zamítnuto. Island podobně jako Japonsko a Norsko patří mezi státy, které prosazují lov velryb. Odpůrci lovu velryb jsou zejména velká Británie, Austrálie, Nový Zéland, Brazílie a USA. Pro skončení moratoria je nezbytný souhlas tří čtvrtin ze 48 států, kteří jsou členy Komise. Toho se zatím nepodařilo dosáhnout, takže *moratorium na lov velryb nadále trvá*.

Úmluva o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy z roku 1980 obsahuje i ustanovení odkazující na další instrumenty, které slouží k ochraně životního prostředí Antarktidy. Smluvní strany Úmluvy pokud nejsou stranami Smlouvy o Antarktidě se zavazují, že budou *zachovávat* (angl. observe), tam kde je to přiměřené, Dohodnutá opatření o ochraně antarktické fauny a flóry z roku 1964 a jiná doporučení Konzultativních schůzek pro splnění jejich odpovědnosti při ochraně životního prostředí Antarktidy před všemi formami *škodlivého lidského zasahování* (angl. harmful human interference). Tím Úmluva výrazně posiluje celkovou ochranu životního prostředí Antarktidy.

Cílem Úmluvy je zachování mořských živých zdrojů Antarktidy (čl. II odst. 1). Pojem *zachování* (angl. conservation) zahrnuje podle Úmluvy *racionální využívání* (čl. II odst. 2).

Na základě Úmluvy má být vytvořena *rovnováha*, zejména mezi lovem (rybолоvem) a jeho zákazem a dále ochrana před jiným zasahováním³⁶).

Pro zajištění tohoto cíle jsou v Úmluvě stanoveny *zásady* na základě kterých má být dané oblasti prováděna jakákoli lovná a příbuzná činnost. Tyto zásady příkazují³⁷): a) nesnižovat počty příslušníků jednotlivých druhů pod mez zaručující udržení jejich stability, b) udržovat přirozené ekologické vztahy mezi využívanými zdroji a obnovení vyčerpaných populací na úroveň v souladu s pojmy Úmluvy, c) zabránit nebo minimalizovat riziko změn jež by mohly vyvolat nenapravitelné důsledky v antarktickém mořském ekosystému a které nejsou potenciálně obnovitelné za dvě nebo tři desetiletí. Také by měly být vzaty v úvahu znalosti o přímém nebo nepřímém vlivu lovu (angl. harvest), účinek vnesení cizích druhů apod. (čl. II odst. 3).

Dá se konstatovat, že tyto zásady představují kompromis mezi státy, které využívají a které nevyužívají tyto zdroje, pro které neexistuje žádná nedvojznačná interpretace³⁸).

³⁴) Srov. Churchill, R. R., Lowe, A. V., op. cit 33, s. 318.

³⁵) Srov. Právo ze 22. května 2002.

³⁶) Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 218.

³⁷) Srov. Malenovský, J., Čtvrtstoletí existence Smlouvy o Antarktidě, Mezinárodní vztahy č. 7/1986, s. 74.

³⁸) Srov. Redgewell, C., Protection of Ecosystems under International Law: Lessons from Antarctica, in: Boyle, A. and Freestone, D., International Law and Sustainable Development, Oxford University Press, Oxford 1999, s. 214.

Úmluva vytvořila i specifický institucionální rámec pro *provádění a dodržování* vyhlášených závazků. Jedná se o *Komisi pro zachování mořských živých zdrojů Antarktidy* a dále vědecký výbor a sekretariát se sídlem v Hobartu na Tasmánii.

Jedním z úkolů dvacetitříčlené Komise je provádět konkrétně cíle a zásady stanovené v čl. II Úmluvy (čl. IX odst. 1). Komise tak činí přijímáním opatření o zachování živých zdrojů. Přijala přes sto takových opatření³⁹⁾. Týkají se např. celkového dovoleného limitu pro lov cílových druhů s dodatečnou kontrolou o čase a metodách lovu. Další opatření se týkají činnosti při lovu a s tím spojené činnosti, která se týká komponentů mořského ekosystému jiného než jsou využívané populace (čl. IX odst. 2, písm. i). Například příležitostné chytání mořských ptáků, nebo otázka využívání a likvidace plastických obalů, které způsobují smrt antarktickým kožešinovým tuleňům. Další opatření se týkají případů nahodilé smrti mořských ptáků nebo kožešinových tuleňů. Rovněž byla přijata opatření, která se týkají vědeckých pozorovatelů, kteří se nalodili na plavidla zabývající se lovem⁴⁰⁾.

Význam Úmluvy spočívá v tom, že „vnáší do mezinárodněprávní regulace kvalitativně nový, progresivní prvek. Na rozdíl od starších instrumentů podobného zaměření, pojímá zdroje smluvní oblasti jako jediný ekosystém s těsnými vnitřními vztahy. Dřívější smlouvy spíše vytrhovaly jednotlivý druh biologických zdrojů z ekosystému a zaměřovaly se na jeho izolovanou ochranu. Jejich účinnost byla proto nutně nižší⁴¹⁾“. Úmluva se např. od Úmluvy pro zachování antarktických tuleňů také odlišuje celou řadou zmínek o potřebě ochrany životního prostředí Antarktidy, které nejsou ve starší Úmluvě obsaženy.

B. NEROSTNÉ ZDROJE ANTARKTIDY A OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Výše zmíněné smlouvy i opatření přijatá na Konzultativních schůzkách se týkají ochrany *živých zdrojů* Antarktidy.

V Antarktidě se nachází značné množství nerostných zdrojů. Pokud jde o jejich *průzkum a těžbu* samotná Smlouva o Antarktidě tuto otázku neupravuje. V době jednání o Smlouvě o Antarktidě byla tato otázka vznesena, ale dospělo se k závěru, že úprava těchto otázek by byla předčasná⁴²⁾. J. Malenovský⁴³⁾ v této souvislosti konstatuje, že „samo využívání nerostných zdrojů není porušením Smlouvy, ovšem případné negativní důsledky takové činnosti by mohly odporovat jejím principům a cílům. Těžba by mohla například vést k mezinárodním sporům nebo k poškození životního prostředí v Antarktidě“. Dále dodává, že kruté klimatické podmínky, geografická odlehlost a nepřístupnost i nutnost překonat při těžbě vyso-

³⁹⁾ Srov. Redgewell, C., op. cit. 39, s. 218.

⁴⁰⁾ Srov. Redgewell, C., op. cit. 39, s. 219.

⁴¹⁾ Srov. Malenovský, J., op. cit. 37, tamtéž.

⁴²⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21, s. 1601.

⁴³⁾ Srov. Malenovský, J., op. cit. 37, tamtéž.

kou vrstvu ledu, jehož byl jen nepatrný posun může zničit nákladná vrtná a těžební zařízení.

Nutnost zabývat se otázkou využívání nerostných zdrojů si uvědomily i státy účastnící se Konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě. Poprvé se těmito otázkami zabývala Konzultativní schůzka, která se konala v roce 1970. Vyvstala otázka zda se tyto schůzky mohou zabývat problematikou nerostných zdrojů, když mezi opatřeními obsaženými v čl. IX odst. 1 písm a)-f) nejsou výslovně zmíněny nerostné zdroje, zdali to může být řádný předmět pro diskuse na konzultativním fóru. Závěr těchto debat však byl, že seznam obsažený v čl. IX odst. 1 není výlučný a co je důležité, je úvod k seznamu opatření v čl. IX odst. 1 podle kterého se vzájemné konzultace týkají záležitostí společného zájmu o Antarktidu⁴⁴⁾ (angl. matters of common interest pertaining to Antarctica). Nic tudíž nebrání státům, aby se na Konzultativních schůzkách zabývaly i problematikou nerostných zdrojů.

Za mnohem závažnější než právní argument byla možnost poškození životního prostředí činností týkající se nerostných zdrojů. To vedlo k závěru, že neregulování této činnosti by bylo větším hazardem pro životní prostředí než činnost, která je regulovaná⁴⁵⁾.

V 70. letech 20. století došlo k určitým rozporům mezi státy pokud jde o využívání nerostných zdrojů Antarktidy. Některé státy se snažily prosazovat pojetí svobody využívání, druhá skupina států spíše prosazovala myšlenku *moratoria* do doby než na základě příslušných vědeckých poznatků bude vytvořen mezinárodní režim⁴⁶⁾. Významným mezníkem v tomto smyslu byla devátá Konzultativní schůzka v roce 1977. Na ní bylo přijato doporučení IX-1, ve kterém byly státy vyzvány, aby zajistily, že se jejich občané a ostatní státy zdrží průzkumu a těžby (angl. exploration and exploitation) nerostných zdrojů do té *doby, než dojde k dohodě* o režimu týkajícího se činnosti ohledně antarktických nerostných zdrojů. Nebude prováděna žádná činnost týkající se průzkumu nebo těžby těchto zdrojů (odst. 8 Doporučení IX-1)⁴⁷⁾. Na jedenácté Konzultativní schůzce v roce 1981 bylo přijato doporučení XI-1 na jehož základě měla být svolána Zvláštní konzultativní schůzka. Jejím úkolem mělo být *vypracování režimu pro nerostné zdroje*, určení formy tohoto režimu včetně otázky zda mezinárodní instrument jako je úmluva je nezbytný apod. (odst. 3 Doporučení XI - 1). Jednání této Zvláštní konzultativní schůzky označené jako čtvrtá se konají od roku 1983. Výsledkem její činnosti je přijetí na posledním zasedání v roce 1988 textu *Úmluvy o úpravě činností týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy*⁴⁸⁾. Úmluva je přílohou k Závěrečnému aktu Čtvrté zvláštní konzultativní schůzky a byla otevřena k podpisu ve Wellingtonu dne 25. listopadu 1988 zástupci 33 států.

Nadšení z přijetí Úmluvy však netrvalo dlouho. Proti byly některé nevládní mezinárodní organizace a rovněž některé státy. Francie a Austrálie oznámily dne 18. srpna

⁴⁴⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21, s. 1601.

⁴⁵⁾ Srov. Malenovský, J., op. cit. 37, tamtéž.

⁴⁶⁾ Srov. Malenovský, J., op. cit. 37, tamtéž.

⁴⁷⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21, s. 1607.

⁴⁸⁾ Srov. Text Úmluvy in : Watts, A., op. cit. 15, s. 344 a násled.

1989 svůj úmysl Úmluvu nepodepsat⁴⁹⁾. Ratifikace těmito dvěma státy je nezbytná pro to, aby Úmluva mohla vstoupit v platnost⁵⁰⁾. J. Verhoeven⁵¹⁾ v této souvislosti konstatuje, že zatím byla dána přednost ochraně životního prostředí před těžbou zdrojů Antarktidy. Je třeba chránit křehké životní prostředí Antarktidy jehož poškození může mít důsledky pro celou planetu. Riziko, které může průzkum nerostných zdrojů mít pro Antarktidu a celou planetu je tak velké, že je lepší zakázat zcela průzkum a těžbu. K tomuto závěru vede také „hypotetická a omezená povaha potenciálního prospěchu, který ekonomická těžba může přinést. Není to jenom stále ještě mýtická existence jistých nerostných zdrojů (ropa a plyn), a jejich těžba, která by byla drahá, ale navíc jakýkoli prospěch tyto zdroje přinesou, nebude to nikdy samo o sobě dostatečné pro rostoucí světovou potřebu zdrojů fosilních paliv⁵²⁾“. V této souvislosti konstatuje J. Y. Cousteau a B. Charrier⁵³⁾, že „svět nepotřebuje hypotetické zdroje, které mohou být objeveny v Antarktidě, zejména proto, že známé rezervy ropy a minerálů jsou více než hojné a odborníci doporučují omezení využívání fosilních paliv, aby bylo zabráněno globálnímu oteplování. Jako další důvod uvádějí, že těžba nerostných zdrojů Antarktidy bude mít vliv na rozvojové země, které jsou značně závislé na exportu primárních nerostů“.

Vedle otázek ochrany životního prostředí by mohly v souvislosti s průzkumem a těžbou vyvstat i další problémy v souvislosti se státy, které uplatňují nároky na Antarktidu. Mohlo by to „posílit teritoriální přístup vyvolávající debatu o uplatňování suverenity⁵⁴⁾“. Tato tendence je posílena i samotnou Úmluvou, která má být aplikována jak na samotný antarktický kontinent a všechny ostrovy včetně ledovcových šelfů na jih od 60. stupně jižní šířky, ale také na *mořské dno a jeho podloží v blízkosti pobřeží až po hluboké mořské dno, kterým se míní mořské dno a jeho podloží za geografickým vymezením kontinentálního šelfu* jak je definován v souladu s mezinárodním právem (čl. 5 odst. 3). Má se tím na mysli čl. 76 Úmluvy OSN o mořském právu z roku 1982. Při případné těžbě by rovněž vyvstával ten problém, že jen omezený – malý počet států by si rozdělával bohatství z nerostných zdrojů⁵⁵⁾.

Tendence směřující k ochraně životního prostředí Antarktidy před průzkumem a využíváním nerostných zdrojů je potvrzena v další smlouvě týkající se Antarktidy *Protokolu o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě* z roku 1991. Vztah k nerostným zdrojům Antarktidy je zde výslovně upraven v článku 7. Podle tohoto článku *se zakazuje*, každá jiná činnost týkající se nerostných zdrojů než je vědecký výzkum (angl. scientific research). Na základě daného ustanovení je zakázána činnost jako je vyhledávání (angl. prospecting), průzkum a těžba nerostných zdrojů v Antarktidě.

49) Srov. Verhoeven, J., General Introduction in: op. cit. 2, s. 12.

50) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, tamtéž.

51) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, tamtéž.

52) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, s. 16–17.

53) Srov. Cousteau, J.-Y. and Charrier, B., op. cit. 2, s. 7.

54) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, s. 14.

55) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, s. 14.

• Dokonce ještě před uzavřením Protokolu z roku 1991, některé státy zakázaly svým příslušníkům provádět vyhledávání, průzkum a těžbu v Antarktidě. Prvním takovým státem byla Belgie, která v zákoně z roku 1989 zakázala svým občanům pod hrozbou trestních sankcí „veškerou činnost týkající se vyhledávání, průzkumu a těžby v Antarktidě“. Několik dalších států Smlouvy o Antarktidě následovalo tento přístup, např. USA v Zákoně o ochraně Antarktidy z roku 1990 nebo Austrálie zákonem z roku 1991⁵⁶⁾.

• Wellingtonská úmluva z roku 1988 pravděpodobně nevstoupí v platnost. Obsahuje však ustanovení, která S. K. N. Blay⁵⁷⁾ označuje za *nejúplnější (nejkomplexnější) ochranu životního prostředí antarktického kontinentu*.

• Cíle ochrany životního prostředí Antarktidy proti vlivům z činnosti týkající se nerostných zdrojů jsou vyjádřeny v čl. 2 odst. 1 Úmluvy. Těmito cíli jsou: *a) zhodnocení možného vlivu činnosti týkající se nerostných zdrojů na životní prostředí Antarktidy, b) posouzení zda činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy je přijatelná, c) řízení provádění takové činnosti, která může být shledána za přijatelnou a d) zajištění toho, že činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy je prováděna přísně v souladu s Úmluvou*.

• Úmluva obsahuje *institucionální mechanismus* pro zhodnocení možného vlivu na životní prostředí Antarktidy při činnosti týkající se nerostných zdrojů. Jestliže se vyskytne činnost ohledně nerostných zdrojů Antarktidy, smluvní strany uznávají *zvláštní odpovědnost* států Konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě za ochranu životního prostředí. Uznávají potřebu *chránit životní prostředí Antarktidy a závislé a související ekosystémy*, dále respektují význam a vliv Antarktidy na *globální životní prostředí a potřebu bezpečné činnosti v Antarktidě* (čl. 2 odst. 3).

• Úmluva obsahuje souhrn podmínek pro činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy.

• Rozhodnutí o činnosti pokud jde o nerostné zdroje Antarktidy musí být založeno na informacích, které mohou být posouzeny z hlediska možných vlivů na životní prostředí a *žádná taková činnost nebude prováděna*, jestliže nebudou k dispozici relevantní informace (čl. 4 odst. 1). Konkrétně to znamená, že *žádná činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy nebude prováděna* dokud nebude posouzeno, že tato činnost *nezapříčiní významně nepříznivé účinky na kvalitu vzduchu a vody nebo podstatné změny v atmosféře nebo prostředí na zemi nebo na moři, nebo podstatné změny týkající se reprodukce různých druhů fauny nebo flóry nebo bude znamenat znehodnocení či podstatné riziko pro oblasti zvláštního biologického, vědeckého, historického nebo přírodního významu* (čl. 4 odst. 2). Žádná činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy nebude rovněž prováděna, pokud na základě posouzení možných vlivů se nedospěje k závěru, že *nezpůsobí podstatné škodlivé účinky na globální klimatické nebo meteorologické vzory* (čl. 4 odst. 3).

⁵⁶⁾ Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, s. 16.

⁵⁷⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 382.

Protože použití technologie je *rozhodující* pro ochranu životního prostředí během těžební činnosti bude posouzení provedeno rovněž z toho hlediska, aby *použitá technologie a postupy* byly v souladu s požadavky zmíněnými v čl. 4 odst 2 a 3. Rovněž žádná taková činnost nebude prováděna dokud nebude zjištěno, že existují kapacity pro účinnou reakci na nehody, zejména z hlediska účinků na životní prostředí (čl. 4 odst 4 písm. c)

Činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy může být prováděna pouze za splnění tří kritérií : 1) jsou k dispozici adekvátní informace pro posouzení možných vlivů na životní prostředí Antarktidy, 2) je učiněn závěr, že tato činnost nebude mít škodlivý vliv na životní prostředí a 3) činnost bude prováděna v souladu s Úmluvou a platnými opatřeními v souladu s ní⁵⁸⁾.

Přímo *zakázaná* je však činnost týkající se nerostných zdrojů v oblastech určených jako Zvláštní chráněná oblast (angl. Specially Protected Area) nebo Místo zvláštního vědeckého zájmu (angl. Site of a Special Scientific Interest) podle čl. IX odst. 1 Smlouvy o Antarktidě (čl. 13 odst. 1).

Úmluva předpokládá, že požadavky pokud jde o ochranu životního prostředí mají být vynuceny na základě pravomocí a nařízení propůjčených Komisi a Řídicímu výboru.

Komise (celý název Komise pro nerostné zdroje Antarktidy) měla být založena na základě Úmluvy. Jejími členy měly být v první řadě státy účastníci se Konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě, ale i další státy (čl. 18).

Jednou ze základních funkcí Komise mělo být *přijímání opatření* pro ochranu životního prostředí Antarktidy a závislých a souvisejících ekosystémů a pro podporu bezpečného a účinného průzkumu a rozvoje technik a pokud to bude považovat za vhodné vydá příručku takových opatření (čl 21 odst. 1, písm. c). Její pravomocí je také určit oblasti ve smyslu čl. 13, kde je činnost týkající nerostných zdrojů zakázaná nebo omezená (čl. 21 odst. 1, písm. b).

Úmluva neobsahuje požadavek zvláštního povolení⁵⁹⁾ pro ty, kteří chtějí provádět vyhledávání v Antarktidě. Komise však má pravomoc přijmout opatření zakazující nebo omezující vyhledávání pokud by mělo škodlivé účinky na chráněné oblasti nebo by bylo v rozporu se zájmy na ochraně životního prostředí Antarktidy (čl. 21 odst. 1, písm. e).

Pravomocí v souvislosti s ochranou životního prostředí Antarktidy měl mít i Řídicí výbor (angl. Regulatory committee). Řídicí výbor měl sestávat z deseti členů určených Komisí (čl. 29 odst. 2). Jejich úkolem je vykonávání důležitých funkcí při vydávání povolení pro průzkum a rozvoj na základě schváleného schématu (angl. management scheme) a sledovat tuto činnost. Výbor může odmítnout vydání povolení, pokud není schéma v souladu s požadavky na životní prostředí podle Úmluvy⁶⁰⁾. Vedle toho může Řídicí výbor také určit, že dovolený průzkum nebo rozvoj má vliv nebo může mít vliv na životní prostředí Antarktidy, nad rámec

⁵⁸⁾ Srov. *Wolfrum, R.*, The Exploitation of Antarctic Mineral Resources: Risks and Stakes in: *Verhoeven, J., Sands, P., Bruce, M.*, op. cit. 2, s. 28.

⁵⁹⁾ Srov. *Blay, S. K. N.*, op. cit. 14, s. 383.

⁶⁰⁾ Srov. *Blay, S. K. N.*, op. cit. 14, s. 383.

toho co je přijatelné podle Úmluvy. V tomto případě může pozastavit (angl. suspend) takovou činnost a co nejdříve modifikovat schéma (čl. 51).

Součástí komplexní ochrany životního prostředí podle této Úmluvy jsou rovněž ustanovení o odpovědnosti za škody (angl. liability) provozovatele činnosti týkající se nerostných zdrojů Antarktidy.

Provozovatel (angl. operator) je povinen učinit včasné kroky pro to, aby jeho činnost neměla důsledky nebo neohrozila životní prostředí Antarktidy a jeho závislé nebo související ekosystémy (č. 8 odst. 1). V tomto smyslu je provozovatel striktně odpovědný (angl. strictly liable) za škody na životním prostředí Antarktidy nebo na závislých a souvisejících ekosystémech, které vznikají z činnosti týkající se nerostných zdrojů. Tato odpovědnost zahrnuje i povinnost finanční náhrady v případě, že by nedošlo k obnovení původního stavu (čl. 8 odst. 2, písm. a). Provozovateli vzniká odpovědnost rovněž v případě vzniku ztrát nebo škod na majetku a ztrát nebo poranění na životech třetích stran (čl. 8 odst. 2, písm. c).

Úmluva stanoví rovněž případy, kdy provozovateli nevzniká odpovědnost (kdy je vyjmut z odpovědnosti). Důvodem pro vynětí z odpovědnosti je přírodní neštěstí výjimečného charakteru, které nemohlo být rozumně předvídáno, ozbrojený konflikt nebo teroristický čin namířený proti činnosti provozovatele (čl. 8 odst. 4).

Ustanovení o odpovědnosti za škody v Úmluvě jsou obecné. Úmluva proto stanoví, že další pravidla a postupy o otázkách odpovědnosti za škody by měly být vypracovány v samostatném Protokolu, který by byl přijat konsensem členů Komise (čl. 8 odst. 7, písm. a). Daná pravidla by byla určena k posílení ochrany životního prostředí Antarktidy a závislých a souvisejících ekosystémů (čl. 8 odst. 7, písm. b).

C. VLIV LIDSKÉ ČINNOSTI NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ ANTARKTIDY

Na životní prostředí Antarktidy má vliv činnost států, které zde budují stanice, vysílají vědecké expedice apod. V Antarktidě se také stále více rozvíjí i nevládní činnost, zejména turistika.

Všechna tato činnost má vliv na životní prostředí Antarktidy. Negativně působí různé druhy odpadů produkované lidskou činností, nebezpečné je znečištění mořského prostředí způsobené naftou. Stále více se rozvíjí i turistika, která může rovněž velmi nepříznivě ovlivnit životní prostředí.

Smluvní státy Smlouvy o Antarktidě si tato nebezpečí uvědomovaly a tak již od prvních Konzultativních schůzek byla přijímána doporučení týkající se ochrany před odpady apod. Na první Konzultativní schůzce bylo přijato doporučení I-3, které se týkalo vypouštění nafty z lodí způsobem škodlivým pro zvířata a rostliny, kterých je omezené množství.

Mezi nejvýznamnější opatření, která se týkají lidské činnosti v Antarktidě a mají minimalizovat vliv lidské činnosti v Antarktidě patří doporučení VIII-11

z roku 1975 o lidském vlivu na životní prostředí Antarktidy. Přílohou tohoto doporučení je Kodex chování pro antarktické expedice a činnost stanic⁶¹⁾.

Kodex má čtyři části, první se týká nakládání s odpady, druhá a třetí část odkazuje na Dohodnutá opatření z roku 1964 pokud jde o ochranu (angl. safeguards) proti vnášení cizích druhů a minimální rušení kolonií ptáků a savců a čtvrtá část obsahuje směrnice, které mají být aplikovány, když jsou plánovány velké Antarktické projekty.

Pokud jde o nakládání s odpady v doporučených procedurách pro likvidaci jsou rozlišovány a) pevné odpady a b) tekuté odpady.

- a) Nehořlavé pevné odpady včetně chemikálií s výjimkou baterií mohou být ukládány buďto do hlubokých mořských vod nebo když to není možné do speciálních míst v mělkých vodách. Baterie by měly být odvezeny z oblasti Smlouvy o Antarktidě. Hořlavé pevné odpady (dřevo, dřevěné výrobky a papír) by měly být spáleny a popel by měl být uložen do moře. Mazací oleje mohou být spáleny s výjimkou těch, které obsahují škodlivé složky (angl. additive), ty by měly být odvezeny z oblasti Smlouvy o Antarktidě. Mrtvoly a materiály spojené s importovanými experimentálními zvířaty by měly být spáleny. Veškeré umělé hmoty a gumové výrobky by měly být odvezeny z oblasti Smlouvy o Antarktidě.
- b) V případě tekutých odpadů, lidský odpad a splašky a odpad z čištění by měl, kde je to možné, být zředěn a vypuštěn do moře. Větší množství fotografického tekutého materiálu by mělo být zachováno pro znovuzískání stříbra a zbytek by měl být vypuštěn do moře.

Výše uvedené procedury nakládání s odpady se týkají pobřežních stanic. V případě vnitrozemských stanic by se veškerý odpad měl koncentrovat do hlubokých jam a až na výjimky by neměl být pálen.

Všeobecně je dále v doporučení VIII–11 stanoveno, že odpad obsahující radio-izotopy by měl být odvezen z oblasti Smlouvy o Antarktidě. Rovněž je zde stanoveno, že by mělo být vyvinuto úsilí k omezení dovozu výrobků zabalených do plastických obalů.

Kodex chování byl doplněn dalšími doporučeními přijatými na následujících Konzultativních schůzkách. Podrobná ustanovení o nakládání s odpadem jsou ve smluvní formě obsaženy v Příloze III o Odkládání odpadu a hospodaření s ním, který je nedílnou součástí Protokolu o ochraně životního prostředí Antarktidy z roku 1991 (viz níže).

Pokud jde o nakládání s jaderným odpadem doporučení VIII–12 z roku 1975 potvrzuje závazek obsažený již v čl. V Smlouvy o Antarktidě o zákazu zneškodňování tohoto materiálu v Antarktidě.

Řada doporučení je rovněž věnována znečištění moře, zejména naftou. Například doporučení IX–6 z roku 1977 a X–7 z roku 1979 se týkají otázky znečištění mořského životního prostředí naftou. Podrobně jsou tyto otázky upraveny v Příloze IV k Protokolu z roku 1991 o Zabraňování mořskému znečišťování, která je rovněž jeho nedílnou součástí (viz níže).

⁶¹⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21.

Zdrojem znečištění Antarktidy může být také turistika a jiná nevládní činnost. Až do roku 1966 byly všechny expedice do Antarktidy organizovány státy. Avšak v tomto roce se poprvé v Antarktidě objevila komerčně organizovaná turistická expedice. V následujících letech se rozvíjela komerční turistika s využitím lodí a letadel. Například v letech 1974–1975 navštívilo Antarktidu přibližně 3750 turistů v sedmi plavidlech, které zahrnovaly 400 až 800 cestujících. V roce 1998 navštívilo Antarktidu přes 10 000 turistů⁶²⁾, je to více lidí než tvoří celkový počet personálu ve vědeckých stanicích v Antarktidě. Většina turistických expedic směřovala do míst, kde se nacházejí vědecké stanice. Okolo šedesáti míst je pravidelně navštěvováno z moře. Rozvíjí se i letecká turistika, většinou v podobě přeletu části Antarktidy bez přistání. Letecká turistika si však vyžádala i oběti, např. při havárii na Mount Erebus na Rossově ostrově v roce 1979, kdy zahynulo 257 osob⁶³⁾.

Nevládní expedice se rovněž vyskytly v Antarktidě v roce 1966. Přijíždějí do Antarktidy často v jachtách nebo v malých lodích. Některé z nich provádějí vědecký výzkum, který je doplňující k činnosti vládních expedic. Od vládních expedic se odlišují tím, že jsou inspirovány jednotlivci a od turistických výprav tím, že jsou závislé na sponsorech nebo na jiných soukromých přispěvcích.

Rozvoj turistiky a jiné nevládní činnosti si vyžádal její regulaci, aby zejména bylo chráněno životní prostředí Antarktidy, ale rovněž aby nebyly ohroženy životy a zdraví osob. Z těchto důvodů bylo již na čtvrté Konzultativní schůzce v roce 1966 přijato doporučení IV–27 o účincích antarktické turistiky.⁶⁴⁾ V tomto Doporučení bylo konstatováno, že turistická činnost může poškodit provádění vědeckého výzkumu, zachování flóry a fauny a mít vliv na činnost antarktických stanic.

Státům Konzultativních schůzek bylo proto doporučeno, aby stát ve kterém je turistická nebo jiná nevědecká činnost organizována zaslal co nejdříve oznámení o této expedici vládě státu jehož stanici plánuje tato expedice navštívit (odst. 1). Na základě toho stát stanice poskytne na žádost co nejdříve informace týkající se podmínek za kterých by bylo poskytnuto povolení pro návštěvu turistické skupiny ve stanici (odst. 2). Takové povolení by však bylo odmítnuto jestliže nebudou dány rozumné záruky pro zajištění souladu s ustanoveními Smlouvy o Antarktidě, doporučeními a podmínkami platnými pro stanici, která má být navštívena (odst. 3).

Později byla přijata další doporučení, která se týkala turistiky a nevládní činnosti. Zvláště významné je doporučení VIII–9 O účincích turistických a nevládních expedic do oblasti Smlouvy o Antarktidě⁶⁵⁾ z roku 1975. Podle tohoto Doporučení státy Konzultativních schůzek požadují, po všech organizátorech turistických cest, aby turistické skupiny navštívily pouze stanice pro které bylo poskytnuto povolení podle Doporučení IV–27, dále, aby vstoupily pouze do oblastí Zvláštního turistického zájmu, jejichž seznam je v příloze B Doporučení (odst. 2). V případě, že je poskytnuto povolení pro turistické skupiny k návštěvě antarktických stanic, budou

⁶²⁾ Srov. XXV ATCM, Working Paper WP-002, Working Paper Submitted by France to the Twenty-Fifth Antarctic Treaty Consultative meeting (Warsaw, 2002), s. 1.

⁶³⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21.

⁶⁴⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21.

⁶⁵⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21.

státy Konzultativních schůzek požadovat, aby organizátoři turistických cest podávali zprávy o jejich činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Tyto zprávy se poskytují do konce sezóny konzultativním stranám, jejichž stanice byly navštíveny. Konzultativní strany předají tyto zprávy na následující Konzultativní schůzce (odst. 3).

V Příloze A k Doporučení jsou obsažena Zvláštní opatření vztahující se na turistické a nevládní expedice. Podle tohoto Zvláštního opatření je požadováno, aby organizátoři turistických a nevládních expedic by měli zaslat co nejdříve (angl. as soon as possible) oznámení prostřednictvím diplomatických kanálů jakémukoli státu, jehož stanici plánuje expedice navštívit. Takovýto stát může odmítnout přijmout návštěvu stanice nebo může stanovit podmínky, za kterých poskytne povolení.

Rovněž v případě turistických a jiných nevládních expedic byla přijata další doporučení. Snahou je vytvořit komplexní úpravu pro turistickou a jinou nevládní činnost v souladu s Protokolem o ochraně životního prostředí Antarktidy z roku 1991. Možností by bylo i přijetí další přílohy k tomuto Protokolu. Již v roce 1992 na 17. Konzultativní schůzce v Benátkách předložila Francie, Chile a Itálie⁶⁶⁾ iniciativu na přípravu návrhu přílohy k Protokolu týkající se úpravy turistické a nevládní činnosti na kontinentu. Nebylo však dosaženo žádné dohody v této otázce. Na 18. Konzultativní schůzce v Kyotu v roce 1994 se státy rozhodly nevytvářet nová pravidla, ale stanovit pokyny (angl. guidelines) pro antarktické návštěvníky a pro ty, kteří plánují a provádějí turistickou a nevládní činnost v oblasti. Na této Konzultativní schůzce bylo přijato Doporučení XVIII–I obsahující pokyny týkající se turistiky⁶⁷⁾. Od této Konzultativní schůzky se nepodařilo přijmout další opatření týkající se turistické činnosti. Z tohoto důvodu předložila Francie na 25. Konzultativní schůzce ve Varšavě v roce 2002 návrh o Užitečnosti Přílohy VII k Madridskému protokolu týkající se úpravy turistické a nevládní činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě⁶⁸⁾. Francie v tomto pracovním návrhu považuje za prioritu opět zkoumat úpravu turistiky v Antarktidě vzhledem k příslušným rizikům, zejména škod na životním prostředí Antarktidy, které může turistika způsobit.

D. KOMPLEXNÍ OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ANTARKTIDY

Jak bylo uvedeno výše Austrálie a Francie odmítly v roce 1989 podepsat Wellingtonskou úmluvu z roku 1988. Před konáním Konzultativní schůzky smluvních stran Smlouvy o Antarktidě v říjnu 1989, předložily tyto státy společný návrh. Tyto státy prohlásily, že považují těžební činnost v Antarktidě za neslučitelnou s ochranou životního prostředí Antarktidy. Specifická úloha Antarktidy při sledování globálních změn, stejně jako křehkost této oblasti vyzývá podle těchto států k vytvoření komplexního režimu k ochraně životního prostředí Antarktidy a závislých eko-

⁶⁶⁾ Srov. XXV ATCM, Working Paper, op. cit. 62, tamtéž.

⁶⁷⁾ Srov. XXV ATCM, Working Paper, op. cit. 62, s. 2.

⁶⁸⁾ Srov. XXV ATCM, Working Paper, op. cit. 62, s. 2.

systémů. V samostatném dokumentu navrhovaly, že uzavření úmluvy by bylo nejlepším prostředkem pro dosažení tohoto cíle⁶⁹).

Francouzsko-australský návrh vyvolal značnou pozornost a vedl k přehodnocení názorů některých států, které byly původně proti němu. Na patnácté Konzultativní schůzce v roce 1989 další čtyři státy (Chile, Nový Zéland, USA a Švédsko) předložily návrhy týkající se opatření pro komplexní ochranu životního prostředí. Všechny tyto návrhy uznávaly (připouštěly), že dosavadní rámcová ochrana životního prostředí Antarktidy je buďto nedostatečná nebo vyžaduje zlepšení v podobě komplexních opatření. Mezi státy na Konzultativní schůzce však byly *neshody o potřebě nové úmluvy*. Některé delegace navrhovaly, že Protokol o odpovědnosti za škody (viz výše) uzavřený podle Wellingtonské úmluvy by splnil požadavky ochrany životního prostředí⁷⁰).

Nakonec byla na patnácté Konzultativní schůzce Smlouvy o Antarktidě v roce 1989 přijata dvě doporučení. Podle nich, jak Francouzsko-australský návrh, tak i návrh na uzavření protokolu o odpovědnosti k Wellingtonské úmluvě měly být předmětem diskuse Zvláštní konzultativní schůzky, která se měla konat v průběhu roku 1990 k posouzení návrhů o komplexní ochraně životního prostředí Antarktidy. Na prvním zasedání této Zvláštní konzultativní schůzky v prosinci 1990 byl Francouzsko-australský návrh přijat jako pracovní návrh pro druhé zasedání Zvláštní konzultativní schůzky. Toto druhé zasedání, stejně jako třetí a čtvrté se konaly v Madridu v roce 1991. Výsledkem bylo přijetí *Protokolu o ochraně životního prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě* dne 4. října 1991. K Protokolu byly přijaty čtyři přílohy (I – IV). Tyto přílohy se týkají *Odhadu dopadu na životní prostředí* (Příloha I), *Uchování fauny a flóry Antarktidy* (Příloha II), *Odkládání odpadu a hospodaření s ním* (Příloha III), *Zabraňování mořskému znečišťování* (Příloha IV). Dané Přílohy tvoří nedílnou součást Protokolu (čl. 9 odst. 1).

Mohou být přijaty i další přílohy v souladu s čl. IX Smlouvy o Antarktidě (čl. 9 odst. 2). Tímto způsobem byla na šestnácté Konzultativní schůzce přijata dne 18. října 1991 Příloha V.

O ochraně a režimu oblasti. Připravuje se Příloha VI *o odpovědnosti za škody ze znečištění*. K jejímu vypracování dochází na základě čl. 16 Protokolu podle kterého mají být vypracována pravidla týkající se odpovědnosti za škody způsobené činnostmi v oblasti Smlouvy o Antarktidě. K návrhu této Přílohy předložila Francie na 25. Konzultativní schůzce ve Varšavě v roce 2002 pracovní návrh, který by měl přispět k přípravě této Přílohy a na téže Konzultativní schůzce předložila návrh o Příloze VII (viz výše). *Tyto další přílohy* nabudou účinnosti pro smluvní strany Smlouvy o Antarktidě, která není nebo nebyla konzultativní stranou Smlouvy o Antarktidě v době jejího přijetí, jakmile sdělení o *schválení touto smluvní stranou* bude přijato deponitářem. Příloha sama může obsahovat jiné ustanovení ohledně jejího nabytí účinnosti, změny nebo pozměnění (čl. 9 odst. 4).

⁶⁹) Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 384.

⁷⁰) Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 384.

Protokol byl otevřen k podpisu *kterémukoli státu*, který je *smluvní stranou Smlouvy o Antarktidě* (čl. 21). Předpokladem pro vstup Protokolu v platnost je uložení listin o ratifikaci, přijetí, schválení nebo přistoupení všemi státy, které byly konzultativními stranami Smlouvy o Antarktidě v den, kdy byl tento Protokol přijat (čl. 23 odst. 1). Ke dni 4. října 1991 bylo dvacet šest konzultativních stran⁷¹⁾. Protokol vstoupil v platnost dne 14. ledna 1998, tj. třicátý den po dni uložení příslušných listin. Zároveň vstoupily v platnost čtyři z jeho pěti příloh⁷²⁾.

Pro zajištění dodržování Protokolu je každá strana povinna přijmout vhodná opatření včetně zákonů, právních úprav, správních akcí a donucovacích opatření (čl. 13 odst. 1). Protokol nestanoví explicitně povinnost států přijmout předem zákonná a jiná opatření, tj. předtím než u deponitáře uloží příslušné listiny. Nepřímo lze však k tomuto závěru dospět z toho důvodu, že státy mají povinnost vynaložit náležitě úsilí, aby „nikdo neprováděl jakoukoli činnost odporující tomuto Protokolu“ (čl. 13 odst. 2). Danou povinnost mohou státy splnit pouze na základě příslušných vnitrostátních opatření. Austrálie učinila zákonodárná opatření již v roce 1992, v České republice je v současnosti připravován návrh zákona o Antarktidě (viz níže).

Protokol má sloužit k zajištění integrace a koordinace právně vynutitelných pravidel pro *komplexní ochranu životního prostředí Antarktidy*. Jak je konstatováno v preambuli „měl by přispět k rozvoji *všestranného režimu na ochranu životního prostředí* Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů“. Do té doby existující opatření na ochranu prostředí Antarktidy byly založeny na jednotlivých opatřeních a úmluvách, které se týkaly různých otázek.

Výhodou komplexního (všestranného) režimu je, že stanoví jednotná pravidla pro veškerou lidskou činnost na kontinentě. Komplexní režim je také příležitostí k *překlenutí mezer v dosavadní úpravě*⁷³⁾, která je obsažena v jednotlivých smlouvách a v přijatých opatřeních. Například turistika nebyla upravena žádnými právně vynutitelnými pravidly. Komplexní systém rovněž umožňuje překonání nedostatku důslednosti a přísnosti existujících opatření. Nevýhodou přijatých opatření je i ta skutečnost, že postrádají řádný vynucovací mechanismus. Například *Dohodnutá opatření o ochraně fauny a flóry* z roku 1964 neobsahují centralizované monitorovací nebo donucovací ústrojí nebo *Kodex chování antarktických expedic* neobsahuje účinný systém pro dohled a vyhodnocování⁷⁴⁾.

Existující práva a závazky smluvních stran Protokolu jsou zachovány. Explicitně je stanoveno, že Protokol *doplňuje* Smlouvu o Antarktidě a ani ji nepozměňuje a nemění (čl. 4 odst. 1). Rovněž *neruší práva a závazky* stran podle jiných mezinárodních instrumentů platných v rámci systému Smlouvy o Antarktidě (čl. 4 odst. 2). V jeho preambuli je přímo zmíněna Úmluva o uchování mořských živých zdrojů Antarktidy. Dalšími právy a závazky se mají na mysli i ostatní smlouvy uzavřené

⁷¹⁾ Srov. Jednalo se o tyto státy: Španělsko, Ekvádor, Francii, Peru, Norsko, Argentinu, Švédsko, Austrálii, Nizozemí, Čínu, SRN, Nový Zéland, Chile, Uruguay, Velkou Británii, Itálii, Jihoafrickou republiku, Brazílii, Polsko, Jižní Koreu, Belgie, Indii, Finsko, USA, Rusko a Japonsko.

⁷²⁾ Srov. *Redgewell, C.*, op. cit. 38, s. 208.

⁷³⁾ Srov. *Blay, S. K. N.*, op. cit. 14, s. 385.

⁷⁴⁾ Srov. *Blay, S. K. N.*, op. cit. 14, s. 386.

v rámci systému Smlouvy o Antarktidě, ale rovněž příslušná doporučení přijímaná Konzultativními schůzkami, ale i jinými orgány v rámci antarktického smluvního systému (viz výše). Pro zajištění slučitelnosti jednotlivých složek antarktického smluvního systému se strany Protokolu *budou radit a spolupracovat se smluvními stranami* jiných mezinárodních instrumentů platných v rámci systému Smlouvy o Antarktidě (čl. 5).

Cíl právní úpravy Protokolu je vyjádřen v preambuli. Je zde vyjádřeno přesvědčení o *potřebě zvýšit ochranu životního prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů*. K tomuto cíli se smluvní strany zavazují k *všestranné ochraně* (angl. comprehensive protection) *závislých a přidružených ekosystémů a označují tímto Antarktidu za přírodní rezervaci* (angl. natural reserve) *zasvěcenou míru a vědě* (čl. 2). Je zde zdůrazněno postavení Antarktidy jako světového přírodního parku a k tomuto cíli obsahuje Protokol příslušná pravidla.

Jádro Protokolu je v čl. 3, který stanoví *zásady* životního prostředí, jež jsou základem pro plánování a provádění *všech činností* v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Jsou zde obsaženy dva⁷⁵⁾ *základní zřetele* (angl. fundamental consideration). *Prvním* je ochrana životního prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů. *Druhým* je vnitřní hodnota Antarktidy, včetně její volné přírody a estetických hodnot, jakož i její hodnota jako oblasti pro provádění vědeckého výzkumu, zejména výzkumu, který je podstatný pro pochopení globálního životního prostředí (čl. 3 odst. 1).

Protokol se vztahuje na *veškerou činnost* v oblasti na kterou se aplikuje Smlouva o Antarktidě, tj. na oblast na jih od 60. stupně jižní šířky včetně ostrovů a plovoucích ledovců. Druhý odstavce čl. 3 pak obsahuje řadu požadavků, které musí být splněny pro to, aby se dosáhlo obecného cíle zamýšleného v odstavci prvním tohoto článku.

Článek 3 Protokolu se zmiňuje o *plánování a provádění činnosti*. Otázkou je jaká činnost se má na mysli, případně jaká je zakázaná. Třetí odstavce tohoto článku stanoví, že činnosti se plánují a provádějí v oblasti Smlouvy o Antarktidě tak, aby se poskytla *přednost vědeckému výzkumu* a uchovala se hodnota Antarktidy jako oblasti pro provádění takového výzkumu. Protokol dává tudíž přednost vědeckému výzkumu před jakoukoli jinou činností. Touto jinou činností se má na mysli *turistika a všechny jiné vládní i nevládní činnosti* v oblasti Smlouvy o Antarktidě⁷⁶⁾. Protokol však výslovně zakazuje každou *jinou činnost týkající se nerostných zdrojů*, než je *vědecký výzkum* (čl. 7).

Pokud jde o otázku *nerostných zdrojů* stanoví Protokol *padesátileté moratorium* na jinou činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy než je vědecký výzkum⁷⁷⁾. Po uplynutí 50 let po vstupu v platnost Protokolu, může, kterákoli z Konzultativních stran Smlouvy o Antarktidě požádat depozitáře o svolání hodnotící konference. Na této konferenci by mohly být přijaty změny a pozměnění Protokolu, souhlas s nimi však musí vyjádřit tři čtvrtiny Konzultativních stran Smlouvy o Antarktidě včetně všech států, které byly Konzultativními stranami v době přijetí Protokolu

⁷⁵⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 277.

⁷⁶⁾ Srov. Čl. 3 odst. 4 Protokolu o životním prostředí Antarktidy.

⁷⁷⁾ Srov. Sands, P., op. cit. 1, s. 530.

(čl. 25 odst. 4). Pokud jde o změny a doplnění čl. 7, musí být provázeny platným právním režimem, který se týká nerostných zdrojů v Antarktidě a který bude zahrnovat dohodnuté způsoby pro určení zda a jestliže ano, za jakých podmínek budou takové činnosti přijatelné. Tento režim plně zabezpečí zájmy všech států uvedených v čl. IV Smlouvy o Antarktidě (čl. 25 odst. 5, písm. a). V případě, že by takové změny nebo pozměnění nenabývaly platnosti do tří let ode dne jejich přijetí, může každá smluvní strana kdykoliv poté oznámit deponitáři své odstoupení od tohoto Protokolu. Takové odstoupení se stane účinným dva roky po obdržení oznámení deponitářem.

V čl. 3 odst. 2 jsou pro realizaci obecných cílů v odstavci 1 obsažena určitá kritéria. V první řadě je stanoveno, že činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě se plánují a provádějí tak, aby byly omezeny (angl. limit) nepříznivé účinky (angl. adverse effects) na životní prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů (čl. 3 odst. 2, písm. a). Požadavek pouhého „omezení“ nepříznivých účinků v tomto odstavci znamená, že určité nepříznivé účinky jsou považovány za nevyhnutelné důsledky činnosti v oblasti a ukládá závazek omezení, ovšem bez stanovení do jakého stupně je omezení závazné⁷⁸⁾.

V dalším písmenu b) čl. 3 je stanoveno, že činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě se plánují tak, aby nedošlo celkem k šesti zde zmíněným důsledkům. Jedná se o: 1. vyhnutí se nepříznivým účinkům na typy *podnebí nebo počasí*, 2. značným nepříznivým účinkům na *jakost vzduchu nebo vody*, 3. značným změnám v *atmosférickém, zemském, ledovcovém nebo mořském prostředí*, 4. škodlivým změnám v rozdělení, dostatku nebo rovnováze *druhů* nebo v *populaci druhů* nebo v *populaci druhů fauny a flóry*, 5. dalšímu poškozování *ohrožených druhů* nebo populace takových druhů nebo 6. degradaci nebo *značnému ohrožení oblastí*, které mají biologický, vědecký, historický a estetický význam nebo význam pro volnou přírodu. Určitým problémem některých z těchto požadavků je, že jsou uvozeny slovem *značný* (angl. significant), což je činí *ne zcela absolutními*⁷⁹⁾.

Důležité je následující ustanovení, podle kterého se činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě plánují a provádějí na základě *informací postačujících* k tomu, aby umožnily *předběžné odhady* jejich možných dopadů na životní prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů i hodnoty Antarktidy pro provádění vědeckého výzkumu, jakož i informované *úsudky o nich* (čl. 3 odst. 2, písm. c). Daný odstavec ukládá státům, aby měly k dispozici dostatečnou znalost o pravděpodobných důsledcích plánované činnosti na životní prostředí Antarktidy. Při těchto úsudcích se má brát v úvahu rozsah činnosti, včetně její oblasti, trvání a intenzity atd.

Dále je třeba posoudit zda jsou dosažitelné technologie a postupy, zabezpečující z hlediska životního prostředí bezpečné provozy a zda existuje způsobilost sledovat klíčové parametry ochrany životního prostředí, aby se zjistily jakékoli škodlivé účinky činností a poskytlo se včasné varování před nimi a aby se stanovily takové změny v provozních postupech, jež budou nezbytné ve světle výsledků sledování nebo zvy-

⁷⁸⁾ Srov. *Watts, A.*, op. cit. 15, s. 278.

⁷⁹⁾ Srov. *Watts, A.*, op. cit. 15, s. 278.

šených vědomostí o životním prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů (čl. 3 odst. 2, písm. c) v).

Požadavek *pravidelného a účinného sledování* je obsažen v následujících dvou ustanoveních. Mají umožnit odhad dopadů na probíhající činnost, včetně ověření předpověděných dopadů (čl. 3 odst. 2, písm. d). Dále se tato sledování mají provádět, pro to, aby se umožnilo včasné zjištění nepředvídaných účinků činností prováděných jak uvnitř, tak vně oblasti (čl. 3 odst. 2, písm. e).

Rovněž je zde požadavek, aby *činnosti* podnikané v oblasti Smlouvy o Antarktidě byly prováděny *způsobem, který je slučitelný* (angl. consistent) se zásadami čl. 3 (čl. 3 odst. 4, písm. a). Jedná se o činnost prováděnou podle *programů vědeckého výzkumu, turistika a všechny jiné vládní i nevládní činnosti* v oblasti Smlouvy o Antarktidě, pro něž se vyžaduje předběžné sdělení v souladu s článkem VII odst. 5 Smlouvy o Antarktidě (čl. 3 odst. 4). Ve smyslu čl. VII odst. 5 Smlouvy o Antarktidě se jedná o *všechny výpravy* do Antarktidy nebo do oblasti Antarktidy, které podnikají její *lodě nebo občané* a o *všech výpravách* do Antarktidy, které jsou *organizovány na jejím území* nebo jsou z jejího území *vysílány*. Dále se jedná o informace o všech *stanicích* v Antarktidě provozovaných jejími *občany* a sdělení o každém vojenském personálu či vybavení určeném k vyslání do Antarktidy.

Výše zmíněné činnosti budou *pozměněny, pozastaveny nebo zrušeny*, jestliže povedou nebo hrozí, že povedou k dopadům na životní prostředí Antarktidy nebo závislé či přidružené ekosystémy, které jsou neslučitelné s těmito zásadami (čl. 3 odst. 4, písm. b). Dané ustanovení potvrzuje cíl obsažený v čl. 2, který označuje Antarktidu za přírodní rezervaci a ochrana životního prostředí, je tudíž prvotní.

Ochrana životního prostředí podle Protokolu jde dále než např. v Úmluvě o uchování mořských živých zdrojů Antarktidy z roku 1980. Úmluva z roku 1980 řeší určitý střet mezi zájmy na využívání mořských zdrojů a jejich uchování. Provádění Protokolu v tomto směru může vést k potenciálně mnohem méně konfliktům s ohledem na přijetí prováděcích a konzervačních opatření⁸⁰.

Pro provádění Protokolu se zřizuje *Výbor pro ochranu životního prostředí*. Každá strana Protokolu je oprávněna stát se členem Výboru a jmenovat zástupce, jež může být provázen znalci a poradci (čl. 11 odst. 2 Protokolu). Funkcemi Výboru je poskytování rad (angl. provide advice) a formulovat doporučení stranám v souvislosti s prováděním Protokolu, včetně působení jeho příloh, pro posouzení na Konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě (čl. 12 odst. 1 Protokolu). *Poskytuje rady* např. o účinnosti opatření přijatých podle Protokolu, o potřebě jejich doplnění, posílení a zdokonalení nebo o používání a provádění řízení pro odhady dopadů na životní prostředí, stanovených v čl. 8 Protokolu. *Výbor není zamýšlen jako nezávislý orgán, který by dohlížel nad dodržováním Protokolu*.

Činnost v oblasti Antarktidy podléhá *posouzení z hlediska odhadu dopadů na životní prostředí*. Toto posouzení se týká *všech činností* v Antarktidě. Každá strana zajistí, aby *odhadovací řízení* v Příloze I se použilo v plánovacích procesech vedoucích k rozhodnutí o zahájení činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě podle progra-

⁸⁰ Srov. Redgewell, C., op. cit. 38, s. 207.

mů vědeckého výzkumu, turistice a všech jiných vládních a nevládních činnostech v oblasti Smlouvy o Antarktidě pro které se vyžaduje předběžné sdělení podle čl. VII Smlouvy o Antarktidě (čl. 8 odst. 2). Toto odhadovací řízení se použije i na změny v činnosti (čl. 8 odst. 3). V případě, že tyto činnosti plánuje společně více stran než jedna, zúčastněné strany jmenují jednu, aby koordinovala provádění odhadovacího řízení (čl. 8 odst. 4).

Navržené výše zmíněné činnosti se podrobují řízení stanovenému v Příloze I pro *předběžný odhad dopadů těchto činností na životní prostředí* Antarktidy. *Rozlišují se tři stupně dopadů*. Na základě řízení se zjistí, že tyto činnosti mají a) méně než malý či přechodný dopad, b) malý či přechodný dopad nebo c) víc než malý či přechodný dopad. Procedura pro řízení je obsažena v Příloze I k Protokolu.

Dopady navržených aktivit na životní prostředí *se posuzují před jejich zahájením* podle příslušných národních řízení (čl. 1 odst. 1 Přílohy I). Implicitně se zde má na mysli, že takové *národní procedury* musí být *založeny*, jestliže již neexistují a že *řízení o odhadu dopadů na životní prostředí* se provádí podle *národních procedur*⁸¹⁾ pokud není stanoveno jinak.

Jestliže se zjistí, že *činnost bude mít méně než malý či přechodný dopad, může začít ihned* (čl. 1 odst. 2 Přílohy I).

V případě, že se zjistí, že navržená činnost nebude pravděpodobně *mít větší než malý či přechodný dopad, může činnost začít* za předpokladu, že budou zavedeny postupy, jež mohou zahrnout sledování, aby se odhadl a ověřil dopad této činnosti (čl. 2 odst. 2 Přílohy I).

Nejstriktnější jsou požadavky a úprava v případě, že se zjistí, že navržená činnost bude pravděpodobně *mít víc než menší či přechodný dopad*. V tomto případě se připraví všestranné hodnocení životního prostředí (čl. 3 odst. 1 Přílohy I). Co zahrne všestranné hodnocení životního prostředí obsahuje čl. 3 odst. 2 Přílohy I.

Posouzení všestranného hodnocení životního prostředí však není pouze věcí daného státu. Návrh *musí být předložen Výboru* pro ochranu životního prostředí ve stejné době, kdy bude rozeslán ostatním stranám alespoň 120 dnů před příští Konzultativní schůzkou Smlouvy o Antarktidě (čl. 3 odst. 4 Přílohy I). Tento návrh se poté předkládá *k posouzení Konzultativní schůzce* Smlouvy o Antarktidě. Do té doby nesmí být učiněno *žádné konečné rozhodnutí*, aby se zahájila navržená činnost v oblasti Smlouvy o Antarktidě, v případě, že nedojde k odkladu rozhodnutí o navržené činnosti o více než 15 měsíců ode dne rozeslání návrhu. (čl. 3 odst. 5 Přílohy I).

Každé rozhodnutí o tom, zda navržená činnost (angl. any decision on whether a proposed activity) by měla *pokračovat* bude založeno na všestranném hodnocení životního prostředí (čl. 4 Přílohy I). Dané ustanovení směřuje k výkladu, že *strany Konzultativní schůzky* by měly *rozhodnout* o tom, zda by činnost měla pokračovat. S. K. N. Blay⁸²⁾ v této souvislosti však konstatuje, že dané ustanovení je dvojsmy-

⁸¹⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 282.

⁸²⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 392.

slné (nejednoznačné) a dospívá k závěru, že konečné rozhodnutí (angl. final decision) v čl. 3 odst. 5 Přílohy I odkazuje na rozhodnutí státu nebo států, které navrhnou činnost. Dále říká, že přes dobrý záměr stran Smlouvy o Antarktidě ani Protokol ani Příloha I nedává Konzultativním schůzkám *pravomoc k vetu* na činnost, která bude mít více než malý či přechodný dopad na životní prostředí Antarktidy.

Příloha II o *uchování fauny a flóry Antarktidy*, která je rovněž nedílnou součástí Protokolu je revidovaným a aktualizovaným textem Dohodnutých opatření o ochraně fauny a flóry z roku 1964. Příloha zakazuje odběr nebo škodlivé zasahování (angl. harmful interference) s výjimkou, že je to v souladu s povolením (čl. 3 odst. 1 Přílohy II). Taková povolení stanoví dovolenou činnost včetně toho, kdy a kým má být prováděna. Důvodem pro vydání povolení jsou *vědecké a vzdělávací činnosti* (opatření vzorků pro vědecké studium nebo vědecké informace, vzorky pro muzea, zoologické a botanické zahrady). Důvodem je i stavba nebo provoz vědeckých podpůrných zařízení (čl. 3 odst. 2 Přílohy II).

Příloha II rovněž *zakazuje* přivádění do oblasti Antarktidy *cizí druhy zvířat nebo rostlin*, s výjimkami, které jsou dány povoleními (čl. 4 odst. 1 Přílohy II). Dovoleno je pouze odvoz zvířat a rostlin uvedených v Dodatku B k této Příloze (čl. 4 odst. 3 Přílohy II). Výslovně je *zakázáno přivádět psy* na zemi, ledovcové šelfy a psi, kteří se nacházejí v těchto oblastech budou odvezeni do 1. dubna 1994 (čl. 4 odst. 2 Přílohy II). Na rozdíl od Dohodnutých opatření z roku 1964 Příloha II nedovoluje *zabití* původních ptáků a savců jako nezbytnou potravu pro lidi a psy.

Odkládání odpadu a hospodaření s ním (angl. waste disposal and waste management) se týká Příloha III k Protokolu. Také tato Příloha je nedílnou součástí Protokolu. Otázky *odpadu* nebyly do té doby upraveny v právně závazné formě v rámci antarktického smluvního systému. Výjimku představuje čl. V Smlouvy o Antarktidě, který *zakazuje zneškodňování radioaktivního odpadového materiálu* v této oblasti. V ostatních případech byla pouze přijata jednotlivá doporučení, která se týkala dílčích otázek odpadů.

Příloha se aplikuje na veškerou činnost v oblasti Smlouvy o Antarktidě. V obecnosti požaduje *snížení* množství odpadů vyprodukovaných nebo odložených co možná nejvíce tak, aby se snížil na minimum dopad na životní prostředí Antarktidy a aby se snížilo na minimum zasahování do přírodních hodnot Antarktidy při vědeckém výzkumu a jiných užíváních Antarktidy, které jsou slučitelné se Smlouvou o Antarktidě (čl. 1 odst. 2 Přílohy III). Jiným využíváním je turistika nebo další vládní i nevládní činnost.

Význam odpadů pro životní prostředí Antarktidy je vyjádřen i v tom, že skladování, odkládání a odvážení odpadu z oblasti Smlouvy o Antarktidě, jakož i recyklace a snížení zdrojů budou podstatnými zřeteli při plánování a provádění činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě (čl. 1 odst. 3 Přílohy III).

Při odkládání (angl. disposal) odpadů dává Příloha *přednost jejich odvážení z oblasti* Smlouvy o Antarktidě. Tyto odpady budou v nejvyšší možné míře vráceny do *země, ze které se organizovaly činnosti* plodící odpad, nebo do kterékoliv jiné země, se kterou byla učiněna ujednání o odkládání takových odpadů v souladu s příslušnými mezinárodními dohodami (čl. 1 odst. 4 Přílohy III). Dále Příloha stanoví,

že minulá a současná místa pro odkládání odpadů na pevnině a opuštěná pracovní místa činností v Antarktidě vyčistí původce takových odpadů a uživatel těchto míst (čl. 1 odst. 5 Přílohy III).

Odpad, který nebude odvezen bude v souladu s čl. 3, 4 a 5 Přílohy odkládán *spalováním* (angl. waste disposal by incineration), jiným *odložením* odpadu na zemi (angl. other waste disposal on land) nebo odkládáním odpadu *na moři* (angl. disposal of waste in the sea).

Příloha III klasifikuje v čl 8 odst. 1 odpad do *pěti kategorií*. Jedná se o skupinu 1 (splašky a domácí tekuté odpady), skupinu 2 (jiné tekuté odpady a chemikálie, včetně pohonných hmot a mazadel), skupina 3 (pevné látky určené ke spálení), skupina 4 (jiné pevné odpady), skupina 5 (radioaktivní materiál). Každá smluvní strana *sama stanoví klasifikační systém* pro ukládání odpadu (čl. 8 odst. 1).

Odpady obsažené ve skupině 2, 4 a 5, jestliže budou zplozeny poté (angl. if generated after), kdy tato Příloha nabude platnosti se smluvní strany zavazují odvézt (čl. 2 odst. 1 Přílohy III).

Odpady ze skupiny 1 by měly být v maximální možné míře odvezeny z oblasti Smlouvy o Antarktidě. Ty, které nebudou odvezeny se v nejvyšší možné míře (angl. maximum extent practicable) nebudou odkládat na plovoucí ledy, ledovcové šelfy nebo na pevné ledové plotny. Určitou nejasnost může vyvolat formulace v „maximální možné míře“, která ponechává každé smluvní straně volnost, jak ji interpretovat.

I když některé smluvní strany Smlouvy o Antarktidě praktikují odvážení odpadů z Antarktidy. Za *nejvíce praktické*⁸³⁾ je považováno jejich *odkládání* v souladu s čl. 4 odst. 2 přílohy III do *hlubokých ledových šachet* (angl. deep ice pits) nebo *přímo do moře* (čl. 5 odst. 1 Přílohy III).

Některé z odpadů skupiny 3, pokud nebudou odvezeny *mohou být spáleny*. Hořlavé odpady se spalují v iniciátorech, jež snižují na nejnižší možnou míru škodlivé emise. Příloha III ukládá státům upustit od veškerého spalování na volné ploše do konce sezóny 1998/1999 (čl. 3 odst. 2 Přílohy III). *Nelze spálit a naopak odvezeny* musí být deriváty PVC, polyuretanové pěny, polystyrenové pěny, guma a mazací oleje, upravené řezivo a jiné výrobky jež obsahují příměsi, *kteřé mohou produkovat při spalování škodlivé emise* (čl. 2 odst. 1, písm. e Přílohy III). Pokud jde o odpady skupiny 3 problematické ve znění Přílohy je to, že zde není stanoveno jak *velké množství odpadů může být spáleno*.

Pokud jde o *praxi hospodaření s odpady* každá strana *jmenuje úředníka* pro hospodaření s odpadem, aby *vypracoval a sledoval plány hospodaření s odpadem* (čl. 10, písm. a, Přílohy III). Smluvní strany mají rovněž *závazek* zajisti, aby *členům jejich výprav* se dostalo *výcviku* určeného k omezení dopadu jejich provozu na životní prostředí Antarktidy (čl. 10, písm. b, Přílohy III). Rovněž mají odradit od užívání výrobků z PVC a zajistí, aby výpravy do oblasti Antarktidy byly informovány o všech výrobcích z PVC, jež přivezou do oblasti Smlouvy o Antarktidě (čl. 10, písm. c, Přílohy III). *Ke snížení dopadu odpadů* na životní prostředí Antarktidy, připraví každá

⁸³⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 393.

strana a ročně přehledně a doplní svůj plán hospodaření s odpadem (čl. 8 odst. 2, Přílohy III).

Příloha III *nestanoví žádný orgán* pro dohled a zajištění řádného provádění hospodaření s odpadem. Smluvní strany jsou však zavázány plány pro hospodaření s odpadem zahrnout do ročních výměn informací v souladu s čl. III a VII Smlouvy o Antarktidě a s nimi souvisejícími doporučeními podle čl. IX Smlouvy o Antarktidě (čl. 9 odst. 1, Přílohy III). Dále zašle každá smluvní strana kopie svých plánů hospodaření s odpady Výboru pro životní prostředí a bude podávat zprávy o jejich provádění a hodnocení (čl. 9 odst. 2, Přílohy III). Výbor může přehlednout plány hospodaření s odpadem a může vyslovit náměty a připomínky, má však pouze poradní pravomoc⁸⁴⁾.

Příloha IV upravuje *zabraňování mořskému znečišťování*. Aplikuje se vůči každé smluvní straně, *lodím oprávněným plout pod její vlajkou a každé jiné lodi*, která provádí nebo podporuje její provoz v Antarktidě při působení v oblasti Smlouvy o Antarktidě (čl. 2 Přílohy IV). Z působnosti Přílohy IV je však z důvodu *imunity* vyňata jakákoliv *válečná loď*, válečné pomocné plavidlo nebo jiná loď, kterou vlastní nebo provozuje stát a která se užívá v dané oblasti pouze pro *vládní neobchodní službu* (čl. 11 odst. 1 Přílohy IV). V této souvislosti konstatuje S. K. N. Blay⁸⁵⁾, že většina lodí používaných v Antarktidě je vlastněna a užívána státy. Podstatný počet lodí v oblasti Smlouvy o Antarktidě, tak bude vyňat z působnosti Přílohy.

Příloha *zakazuje* jakékoli *vypouštění nafty nebo naftové směsi* do moře, kromě případů dovolených podle Přílohy I k Mezinárodní úmluvě o zabránění znečištění z lodí (MARPOL 73/78). Při provozu v oblasti Smlouvy o Antarktidě *lodě podrží na palubě* všechny mazut, špinavou přítěž, vody pro výplach tanků a jiné naftové pozůstatky a směsi, které nemohou být vypouštěny do moře (čl. 3 odst. 1 Přílohy IV).

Dále Příloha *zakazuje* vypouštění do moře *jakýchkoliv škodlivých tekutých látek a jakýchkoliv jiných chemických či jiných látek* v množstvích nebo koncentracích, které jsou na újmu mořskému prostředí (čl. 4 Přílohy IV).

Rovněž se *zakazuje odkládání* do moře *syntetických pryskyřicových látek* (včetně syntetických lan, syntetických rybářských sítí a syntetických pytlů na odpadky) – čl. 5 odst. 1 Přílohy IV. Také je zakázáno odkládání všech *jiných odpadů*, včetně papírových výrobků, hadrů, skla, kovu, lahví, hliněného zboží, popela ze spalování, vycpávek, potahových a obalových materiálů (čl. 5 odst. 2 Přílohy IV). Dovoleno může být pouze odkládání do moře *potravinových odpadů* za předpokladu, že prošly řezačkou ve vzdálenosti nejméně 12 námořních mil od nejbližší země nebo ledovcového šelfu (čl. 5 odst. 3 Přílohy IV).

Pro zajištění výše zmíněných *zákazů* se každá smluvní strana zavazuje, že zajistí, aby všechny lodě oprávněné používat její vlajky a a každá jiná loď provádějící nebo podporující její provoz v Antarktidě, dříve než vstoupí do oblasti Smlouvy o Antarktidě byly vybaveny *na palubě tankem nebo tanky* o dostatečné kapacitě pro zadržování veškerého mazutu, špinavé přítěže, vody pro výplach tanků a jiných naftových

⁸⁴⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 394.

⁸⁵⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 394.

pozůstatků a směsí a aby měly na palubě *dostatečnou kapacitu pro zadržování odpadků*, při provozu v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Mají rovněž povinnost uzavřít ujednání o vypouštění takových naftových pozůstatků a odpadků v přijímacím zařízení po opuštění této oblasti. Lodě budou rovněž mít *dostatečnou kapacitu na palubě pro zadržování škodlivých tekutých látek* (čl. 9 odst. 1 Přílohy IV).

Pátá Příloha přijatá na šestnácté Konzultativní schůzce v říjnu 1991 upravuje otázku

Ochrany a režimu oblasti. Podle této Přílohy *jakákoli oblast Antarktidy* včetně mořských oblastí může být určena jako Zvlášť chráněná oblast Antarktidy nebo jako oblast Antarktidy se zvláštním režimem. Činnosti v těchto oblastech mohou být zakázány, omezeny nebo řízeny v souladu s plány hospodaření (angl. management plans) přijatých podle Přílohy (čl. 2 Přílohy V).

Zvláštní chráněné oblasti jsou určeny k *ochraně hodnot mimořádných* z hlediska životního prostředí, vědy, historie, estetiky, volné přírody nebo plánovaného vědeckého výzkumu (čl. 3 odst. 1, odst. 4 Přílohy V). *Vstup do těchto oblastí* je dovolen jen s *povolením*.

K určité změně dochází v otázce *Zvláštních chráněných oblastí a Míst zvláštního vědeckého zájmu*, které byly vymezeny Konzultativními schůzkami Smlouvy o Antarktidě. Příloha V nově označuje tyto oblasti jako *Oblasti Antarktidy podléhající zvláštní ochraně* (čl. 3 odst. 3 Přílohy V). Budou podle toho přejmenovány a přečíslovány.

Příloha V vymezuje nově *Oblasti se zvláštním režimem*, jejich smyslem je napomáhat při plánování a koordinaci činnosti, zabránění možným konfliktům nebo pro zlepšení spolupráce (čl. 4 odst. 1 Přílohy V). *Pro vstup do nich není třeba povolení* (čl. 4 odst. 4 přílohy V). Tyto oblasti mohou zahrnovat jednu nebo více Oblasť Antarktidy podléhající zvláštní ochraně do kterých je vstup zakázán s výjimkou případů, kdy je k tomu vydáno povolení (čl. 4 odst. 4 Přílohy V).

Jakákoli smluvní strana, Výbor pro ochranu životního prostředí, Vědecký výbor pro antarktický výzkum nebo Komise pro zachování mořských živých zdrojů Antarktidy mohou navrhnout dané oblasti (čl. 6 Přílohy V).

ZÁVĚR

Protokol o životním prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě z roku 1991 a Přílohy k němu vytvářejí komplexní ochranu životního prostředí v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Ochrana se týká jak samotné pevniny, tak i mořských oblastí.

Řada otázek ochrany životního prostředí Antarktidy byla upravena v jednotlivých doporučeních Konzultativních schůzek. Přílohy k Protokolu doplňují a rozvíjí úpravu obsaženou v doporučeních Konzultativních schůzek. Tato doporučení nejsou Protokolem zrušena. Některé otázky jako např. turistika a jiná nevládní činnost a jejich vliv na životní prostředí Antarktidy jsou stále výlučně upraveny doporuče-

ními Konzultativních schůzek. Řada doporučení je v tomto směru stále významná a slouží k realizaci Protokolu. Přímou Protokol počítá s tím, že Konzultativní schůzky Smlouvy o Antarktidě přijmou opatření podle článku IX Smlouvy o Antarktidě pro provádění tohoto Protokolu (čl. 10 odst. 1b Protokolu). Konzultativní schůzky rovněž určí obecné zásady pro všestrannou ochranu životního prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů (čl. 10 odst. 1 a Protokolu).

K ochraně životního prostředí Antarktidy slouží nejen smlouvy a doporučení v rámci antarktického smluvního systému, ale i další smlouvy. Na základě doporučení XV-4 z roku 1989 byly státy Konzultativních schůzek vyzvány přijmout opatření k zajištění toho, aby tyto státy v rámci své kompetence zajistily, aby jejich lodě operující v oblasti Antarktidy jednaly v souladu se smlouvami o ochraně životního prostředí moře. Seznam těchto smluv byl zahrnut do Doporučení⁸⁶⁾. Rovněž další mezinárodní smlouvy jsou relevantní ve vztahu k Antarktidě. Zejména se jedná o Úmluvu OSN o mořském právu z roku 1982 pokud jde o antarktické mořské prostředí a Basilejskou úmluvu o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států⁸⁷⁾. Podle této Úmluvy se smluvní strany zavazují nedovolit export nebezpečných odpadů nebo jiných odpadů pro ukládání uvnitř oblasti na jih od 60. stupně jižní šířky (čl. 4 odst. 6).

Antarktický smluvní systém dnes zahrnuje několik smluv a řadu doporučení přijatých na jejich základě. Smyslem těchto pravidel však je, aby byla smluvními státy a jejich příslušníky *dodržována* (angl. compliance).

Pro *zjišťování souladu* s ustanoveními Smlouvy o Antarktidě, Úmluvy o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy a Protokolu o životním prostředí Antarktidy, slouží *inspekce*. Jsou prováděny podle čl. VII Smlouvy o Antarktidě a čl. 14 Protokolu státy, které jsou konzultativními stranami schůzek Smlouvy o Antarktidě. Rovněž čl. XXIV Úmluvy o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy obsahuje ustanovení o inspekcích prováděných inspektory, kteří jsou jmenováni členy Komise pro zachování mořských živých zdrojů Antarktidy. Podle této Úmluvy je prováděn jen poměrně malý počet inspekcí. Většina inspekcí je realizována na základě Smlouvy o Antarktidě. Například v únoru 2001 provedly USA inspekce na 11 stanicích v Antarktidě. Inspekce zjistily vysoký stupeň ekologického vědomí a dodržování závazků podle Smlouvy i Protokolu. Ve zprávě USA⁸⁸⁾ bylo konstatováno, že stanice jsou vcelku dobře řízeny, byla zde však zmíněna i potřeba určitých zlepšení např. pokud jde o skladování paliva nebo nedostatečný systém pro zacházení s kaly apod. Podobně zpráva Belgie⁸⁹⁾ o společné belgicko-francouzské inspekci ve stanicích Austrálie v roce 1999 zjistila, že ustanovení Smlouvy o Antarktidě i Protokolu jsou plně dodržována. Do roku 2001 bylo provedeno více než 200 inspekcí v Antarktidě. V podstatě se dá konstatovat, že pravidla antarktického smluvního systému jsou

⁸⁶⁾ Jedná se např. o Úmluvu o zabránění znečištění moře ukládáním odpadů a jiných materiálů z roku 1972, Mezinárodní úmluvu pro zabránění znečištění z lodí z roku 1973 a další.

⁸⁷⁾ Srov. Český text in: č. 100/1994 Sb.

⁸⁸⁾ Srov. Final Report of the Twenty-fourth Antarctic Treaty Consultative Meeting, Saint Petersburg, Russia, 9–20 July 2001, bod 113, 114.

⁸⁹⁾ Srov. Final Report, op. cit. 88, bod 118.

smluvními státy dodržována, i když existují i určité problémy při jejich provádění (viz níže).

V případě porušení *smluvních nebo obyčejových pravidel* by se na Antarktidu aplikovala obecná pravidla mezinárodního práva o odpovědnosti⁹⁰⁾ za protiprávní chování státu (angl. responsibility). Speciální pravidla o odpovědnosti za protiprávní chování států antarktické smlouvy neobsahují. Problematická je otázka porušení dohodnutých opatření přijatých na Konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě. Za takový případ se uvádí budování Francií v 80. letech 20. století přistávací dráhy v oblasti Pointe Geologie při které byly explozemi při výstavbě⁹¹⁾ zabíjeni tučňáci a jejich hnízda. Přes protesty Austrálie a Nového Zélandu nebylo toto jednání Francie nijak sankcionováno. Otázkou zůstává právní závaznost doporučení přijatých na Konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě. Na XIX. Konzultativní schůzce v roce 1995 přijaly smluvní státy pravidlo⁹²⁾ o tom, že doporučení budou mít tři formy: 1. *opatření*, která vstoupí v platnost až po vnitrostátním schválení a jsou právně závazná, 2. *usnesení*, která nejsou právně závazná a 3. *rozhodnutí*, která jsou právně závazná, ale protože se jedná o vnitřní organizační záležitosti není třeba je schvalovat vnitrostátně.

Vedle odpovědnosti za protiprávní chování může vyvstat i otázka *odpovědnosti za škodu* (angl. liability). Úprava odpovědnosti za škody ve vztahu k Antarktidě je v současnosti obsažena jen v Úmluvě o úpravě činnosti týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy z roku 1988, která však nevstoupí v platnost (viz výše).

Úprava odpovědnosti za škody by však měla být obsažena v připravované Příloze VI⁹³⁾ k Protokolu o životním prostředí Antarktidy (viz výše). Podle francouzského návrhu, každá fyzická nebo právnická osoba (soukromá nebo veřejná) vládní nebo nevládní povahy bude absolutně (angl. strict) odpovědná za škodu na antarktickém prostředí. Důvodem pro zproštění odpovědnosti může být pouze záchrana lidského života nebo bezpečnosti. Škodlivý vliv na antarktické prostředí však musí být významný a trvalý. Smluvní stát podle tohoto návrhu nebude odpovědný za činnost své fyzické nebo právnické osoby, s výjimkou státních, pokud splní svou povinnost podle čl. 13 odst. 1 Protokolu. Z tohoto ustanovení vyplývá povinnost smluvního státu přijmout příslušná opatření včetně zákonů, dalších předpisů i správních a donucovacích opatření pro zajištění dodržování Protokolu. Rovněž vnitrostátní opatření, jejichž schválení Protokol vyžaduje vytváří předpoklady pro jeho plnění. Přijetím Přílohy VI by se měla zvýšit efektivita Protokolu o životním prostředí Antarktidy. Problémem může být podmínka, že škodlivý vliv musí být významný a trvalý.

⁹⁰⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 192.

⁹¹⁾ Srov. Barnes, J., N., Legal Aspects of Environmental Protection in Antarctica in: Joyner, C. C., Chopra, S. K., The Antarctic Legal Regime, Dordrecht 1988, s. 241–259.

⁹²⁾ Srov. Ondřej, J., op. cit. 11, s. 85.

⁹³⁾ Srov. Working paper submitted by France to the Twenty fifth Antarctic Treaty Consultative Meeting Warsaw 2002, XXV ATCM/WP 1.

THE PROTECTION OF THE ANTARCTICA'S ENVIRONMENT

Summary

Antarctica is the continent around the south pole. Antarctica plays an important role in the conservation of the climatic balance of the Earth. The Antarctic system – land, ocean, atmosphere is the natural refrigerant of the Earth's temperature system. Antarctica is the unique laboratory for studying global processes. It provides information about greenhouse gas concentration and atmospheric temperatures of hundreds and thousands of years ago.

The human activity in Antarctica is currently limited for scientific research, fishing, tourism and sea and air traffic. The development of all human activity in the Antarctica increases local pollution, causes the degradation of habitats, and disruptions for the animal populations.

The protection of the Antarctic environment is necessary. The effective protection of environment requires some legal framework. The international legal system of Antarctica is based on the Antarctic treaty of 1959. However, this Treaty does not include explicit provisions concerning the Antarctica's environment. But the Antarctic treaty creates the base for another development through the Antarctic consultative meetings. These meetings have accepted more than one hundred recommendations concerning the protection of Antarctica's environment. Very important recommendation is the Agreed measures for the conservation of Antarctic fauna and flora of 1964.

The Antarctic legal regime currently includes besides the Antarctic treaty and recommendations based on it several other treaties. There is Antarctic treaty system according to article 1 e of the protocol on environmental protection to the Antarctic treaty of 1991.

This system means, the Antarctic treaty, the measures in effect under that treaty and its associated separate international instruments in force and the measures in effect under those instruments.

These instruments are four international treaties concerning Antarctica. These treaties are The Convention for the conservation of Antarctica seals of 1972, the Convention for the conservations of antarctic marine living resources of 1980, the Convention for the regulation of Antarctic mineral resource activities of 1988 and the Protocol on environmental protection to the Antarctic treaty of 1991.

The most important treaty is the latter one. The Protocol of 1991 represents the comprehensive protection of the Antarctic environment and dependent and associated ecosystems and hereby designate Antarctica as a natural reserve. The integral part of the Protocol form Annexes I-IV and another Annex V was accepted by the Consultative meeting

later. These annexes provide detailed provisions concerning the protection of environment. These annexes ammends and develop the Protocol.

From the point of view of the protection of environment, article 7 is very important. According to this article any activity relating to mineral resources, other than scientific research, shall be prohibited. This provision excludes the entry into force of the 1988's Convention on mineral resources. The Protocol's state parties prefer the protection of environment over the use of mineral resources.

The Protocol of 1991 creates the comprehensive protection of Antarctica' s environment. But the number of questions relating to the environment, have been regulated in seperate recommendations accepted by the consultative meetings. These recommendations have not been cancelled by the Protocol. Some questions such as tourism and other non-governmental activities are explicitly regulated by recommendations of the Consultative meetings. The Protocol itself provides provision on the adoption of measures under article IX of the Antarctic treaty for the implementation of this Protocol.

There are other international teaties concerning the environment of Antarctica besides the Antarctic treaty systém. These treaties concern the sea, e. g. the UN Convention on the law of the sea of 1982, is also relevant to Antarctica. Another treaty is the Convention on the control of transboundary movements of hazardous wastes and their disposal of 1989. According to this Treaty the parties agree not to allow the export of hazardous wastes or other wastes for disposal within the area south of 60 degree of the south latitude i. e. in the area of the Antarctic treaty.

The legal protection of Antarctica has the living importance for the whole mankind. Apart from the long distance from the other continents Antarctica has influence on the global environment.